

Det kongelige miljøverndepartement
Det kongelige olje- og energidepartement

Retningslinjer

Retningslinjer for planlegging og lokalisering av vindkraftanlegg

Det kongelige miljøverndepartement
Det kongelige olje- og energidepartement

Retningslinjer

Retningslinjer for planlegging og lokalisering av vindkraftanlegg

FORORD

Klimaendringer er en av de største utfordringene menneskeheten står overfor. Hvis ikke utslippene av klimagasser reduseres, skaper vi uopprettelige miljøproblemer som vil omfatte de fleste samfunnssektorer.

Regjeringen har derfor som mål å styrke satsingen på en miljøvennlig energiomlegging der fornybar energi, energieffektivisering og energisparing er viktige elementer. I 2006 fastsatte regjeringen et nytt samlet mål på 30 TWh/år økt fornybar energiproduksjon og energieffektivisering i 2016 i forhold til 2001. For å bidra til å nå målet ble det ved Stortingets behandling av statsbudsjettet for 2007 opprettet et nytt fond; Grunnfond for energieffektivisering og fornybar energi på 10 milliarder kroner. Regjeringen vil foreslå å skyte inn ytterligere 10 milliarder kroner i 2009. Avkastningen fra fondet anslås å bli i størrelsesorden 880 millioner kroner pr. år når fondskapitalen kommer opp i 20 milliarder kroner.

Ny fornybar energi, herunder økt utbygging av vindkraft, utgjør en viktig del av satsingen. Norge har naturgitte forutsetninger for å ta i bruk vindkraft som et viktig og betydelig bidrag til fornybar energi. Vindkraftanlegg er imidlertid arealkrevende og kommer ofte i konflikt med andre viktige miljø- og samfunnshensyn. Hensynet til landskap, biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer, samiske interesser, reiseliv, Forsvaret og landbruk er blant de forhold som må avveies i planlegging og lokalisering av vindkraftanlegg.

Miljøverndepartementet og Olje- og energidepartementet har derfor, i samarbeid med berørte departementer og direktorater, utarbeidet retningslinjer for planlegging og lokalisering av vindkraftanlegg.

Retningslinjene legger grunnlag for helhetlige og langsiktige vurderinger ved bruk av lovverket. På den måten blir lokalisering og planlegging av vindkraftanlegg mer effektiv og forutsigbar for utbyggere, myndigheter og samfunnet for øvrig.

Juni 2007

Helen Bjørnøy
Miljøvernminister

Odd Roger Enoksen
Olje- og energiminister

INNHold

1.	Formål og virkeområde.....	5
2.	Energi- og systemforhold	7
2.1	Noen viktige mål og virkemidler i energipolitikken.....	7
2.2	Vindressurser.....	9
2.3	Vindkraftanlegg og infrastruktur	9
2.4	Forsyningssikkerhet	10
3.	Andre viktige miljø- og samfunnshensyn.....	11
3.1	Innledning	11
3.2	Områder omfattet av ulike typer vern.....	12
3.3	Landskap	13
3.4	Biologisk mangfold.....	14
3.5	Inngrepsfrie naturområder i Norge (INON).....	15
3.6	Kulturminner og kulturmiljø	15
3.7	Friluftsliv.....	17
3.8	Støy	18
3.9	Samiske interesser	19
3.9.1	Reindrift.....	19
3.9.2	Samiske utmarksnæringer	20
3.10	Reiseliv	21
3.11	Sivil luftfart og meteorologiske målestasjoner	22
3.12	Forsvarshensyn	22
3.13	Landbruk.....	24
4.	Regionale planer for vindkraft	25
4.1	Innledning	25
4.2	Planbehov og avgrensning av planområder	25
4.3	Innhold i planarbeidet	26
4.3.1	Kartlegging av miljøverdier og samfunnsinteresser i planområdet	26
4.3.2	Regionale vurderinger og prioriteringer	27
4.4	Planens virkninger og forholdet til behandling etter energiloven.....	28
5.	Vindkraft i kommunale oversiktsplaner	29
5.1	Innledning	29
5.2	Avklaring av vindkraft i kommuneplanens arealdel eller kommunedelplan.....	29
6.	Samordnet behandling av vindkraftanlegg.....	31
6.1	Innledning	31
6.2	Gjeldende regelverk	31
6.3	Anbefalinger om samordnet saksbehandling av vindkraftanlegg.....	32
6.3.1	Melding med forslag til utredningsprogram	32
6.3.2	Varsel om oppstart av arbeidet med reguleringsplan	33
6.3.3	Utarbeidelse av søknad med konsekvensutredning og planforslag	33
6.3.4	Behandling av søknad med konsekvensutredning og planforslag	34
6.3.5	Sluttbehandling av søknad og reguleringsforslag.....	35
6.3.6	Detaljplanlegging - utarbeidelse av bebyggelsesplan og detaljplan	35
6.4	Innsigelse til kommunale planer	36
6.5	Klage på planvedtak og tillatelser	36

7. Enkeltturbinder og mindre vindkraftanlegg.....	39
7.1 Innledning	39
7.2 Saksbehandling.....	39
7.3 Kommunale retningslinjer for enkeltturbiner og mindre anlegg.....	40
Vedlegg I.....	41
Nærmere om dispensasjon fra kravet til regulering.....	41
Behandling av dispensasjon og klageadgang.....	41
Vedlegg II	43
Nærmere om undersøkelser etter kulturminneloven § 9	43
1. Generelt om automatiske fredete kulturminner og ansvarsfordeling	43
2. Saksgang og ansvar	46
2.1 Kulturminnemyndighetens uttalelse til melding med utredningsprogram	46
2.2 Vurdering av automatiske fredede kulturminner i konsekvensutredningen	47
2.3 Behandling av forslag til reguleringsplan med fastsatt turbinplassering og internveier	48
2.4 Utsettelse av undersøkelsesplikten ved forenklet reguleringsplan	48
2.5 Paragraf 9-undersøkelser ved dispensasjon fra kravet om reguleringsplan	49
2.6 Dispensasjon fra automatisk fredning og arkeologiske utgravinger	49
2.7 Funn av automatiske fredete kulturminner etter anleggsstart.....	50
Vedlegg III	51
Nærmere om behandling av vindkraftsaker i samiske områder.....	51
1. Statlige myndigheters plikt til å konsultere med Sametinget og eventuelt øvrige berørte samiske interesser	51
2. Særskilt om offentlige myndigheters behandling av vindkraftsaker i Finnmark	52
3. Finnmarkseiendommens behandling av vindkraftsaker.....	53

1. FORMÅL OG VIRKEOMRÅDE

Regjeringen har som mål å tilrettelegge for økt utbygging av miljøvennlig vindkraft. Norge har naturgitte forutsetninger for at vindkraft skal kunne gi et viktig bidrag til produksjon av fornybar energi. Produksjon av vindkraft gir økt forsyningssikkerhet og medfører ikke utslipp av klimagasser eller forurensende stoffer.

Alle former for produksjon og overføring av energi har negative virkninger. Vindkraftanlegg er arealkrevende og kommer ofte i konflikt med andre viktige hensyn.

Formålet med retningslinjene er å bidra til at utbygging av vindkraft skjer etter helhetlige og langsiktige vurderinger og slik at konfliktene i forhold andre viktige hensyn er akseptable. Samtidig skal retningslinjene bidra til at plan- og konsesjonsprosessene blir mer effektive og forutsigbare for utbyggere og samfunnet forøvrig.

Retningslinjene har seks hoveddeler:

- Kapittel 2 redegjør for nasjonale energimål og energi- og systemforhold som gir rammer for planlegging og lokalisering av vindkraftanlegg.
- Kapittel 3 redegjør for viktige miljøverdier, samiske interesser og øvrige samfunnshensyn og næringsinteresser som skal vurderes ved planlegging og lokalisering av vindkraftanlegg.
- Kapittel 4 gir anbefalinger om hvordan regionale planer for vindkraft bør innrettes. Dette vil bli supplert med en faglig veileder.
- Kapittel 5 angir hvordan vindkraft bør behandles i kommunale områdeplaner
- Kapittel 6 gir anbefaling om hvordan behandlingen av vindkraftanlegg etter energiloven og plan- og bygningsloven bør samordnes.
- Kapittel 7 gir anbefaling om behandling av saker som gjelder enkeltturbiner og mindre anlegg.

Retningslinjene skal legges til grunn av kommunene, regionale myndigheter og statlige etater ved planlegging og ved behandling av enkeltsaker for vindkraftanlegg etter plan- og bygningsloven og ved konsesjonssøknader for vindkraftanlegg etter energiloven. Retningslinjene vil gi utbyggere informasjon om hvilke forhold som vil bli vektlagt av myndighetene ved behandling av planer og konsesjonssøknader.

Dette dokumentet gir generelle retningslinjer for planlegging og lokalisering av vindkraftanlegg. Stillingtaken til utbygging av vindkraftprosjekter skjer gjennom Norges vassdrags- og energidirektorats (NVE) konsesjonsbehandling etter energiloven med tilhørende konsekvensutredning og behandling etter planbestemmelsene i plan- og bygningsloven.

Retningslinjene omtaler ikke forhold som er spesifikke for etablering av vindkraftanlegg i sjø, som blant annet sjøtransport, fiskeriene, akvakulturrelaterte virksomheter, der vurdering av areal for manøvrering, sikkerhetssoner og risiko står sentralt. Der retningslinjene er relevante skal de likevel legges til grunn også ved planlegging og lokalisering av vindkraftanlegg i sjø.

2. ENERGI- OG SYSTEMFORHOLD

Utbygging av miljøvennlig vindkraft er en vesentlig del av miljø- og energipolitikken. Behovet for å begrense utslippet av klimagasser er her en sentral føring, og vindkraft gir fornybar energi uten utslipp av klimagasser. I dette kapitlet omtales enkelte energipolitiske mål og virkemidler. Videre omtales enkelte problemstillinger knyttet til vindressurser, infrastruktur og forsyningssikkerhet. Dette er sentrale forhold som gir rammer for planlegging og etablering av vindkraftanlegg.

2.1 Noen viktige mål og virkemidler i energipolitikken

Det er et hovedmål i energipolitikken å legge til rette for effektiv, konkurransedyktig og sikker energiforsyning med akseptable priser til husholdninger og industri. Tilstrekkelig tilgang på energi er viktig for folk flest i hverdagen, og for verdiskaping og arbeidsplasser. Regjeringens målsetting er videre at Norge skal være en miljøvennlig energinasjon, og være ledende innenfor utviklingen av miljøvennlig energi. Satsing på energieffektivisering, fornybar varme og fornybar elektrisitetsproduksjon er sentrale elementer i denne politikken.

Om lag 99 pst av kraftproduksjonen i Norge dekkes i dag av vannkraft. Dette gir mange fordeler, men medfører samtidig at kraftproduksjonen avhenger av tilsiget. Det årlige nyttbare tilsiget til norske vassdrag kan variere fra 90 TWh til 150 TWh. Kraftsystemet har de siste årene blitt mer sårbart for svikt i nedbøren. Det skyldes at forbruket av elektrisitet gjennom mange år har økt mer enn økningen i produksjons- og overføringskapasiteten. I de nærmeste årene bør produksjonen øke mer enn forbruket for å unngå anstrengt krafttilgang i tørre år. Energieffektivisering og utbygging av fornybar energi vil gi viktige bidrag til å styrke forsyningssikkerheten i Norge. Det er også behov for å bygge nye overføringslinjer.

Enova har siden 2002 forvaltet midler til å støtte vindkraft, fornybar varme og energieffektivisering. Målsettingen for Enova er å bidra til økt fornybar energiproduksjon og energieffektivisering på 12 TWh/år i 2010 sammenliknet med 2001. Av dette skal minst 3 TWh/år være vindkraft og minst 4 TWh/år fornybar varme.

Regjeringen har i 2006 fastsatt et nytt samlet mål på 30 TWh/år økt fornybar energiproduksjon og energieffektivisering i 2016 i forhold til 2001. Økt utbygging av miljøvennlig vindkraft utgjør en viktig del av satsingen.

For å styrke satsingen på fornybar energi og en miljøvennlig energiomlegging er det ved Stortingets behandling av statsbudsjettet for 2007 opprettet et nytt fond; Grunnfond for energieffektivisering og fornybar energi. I statsbudsjettet for 2007 ble det skutt inn 10 milliarder kroner i det nye fondet. Ytterligere 10 milliarder kroner vil bli foreslått

bevilget i 2009. Avkastningen fra fondet anslås å bli i størrelsesorden 880 millioner kroner når fondskapitalen kommer opp i 20 milliarder kroner.

Satsingen vil bli kanalisert gjennom statsforetaket Enova, og vil innebære en dobling av Enovas samlede rammer fra 2010.

Alle former for produksjon og overføring av energi medfører miljøvirkninger og konflikter med andre hensyn. Dette betyr at negative virkninger må aksepteres, men det er et mål at virkningene av energisystemet samlet sett, og av enkeltprosjekter, ikke er større enn nødvendig.

Vindkraftanlegg er arealkrevende og kommer ofte i konflikt med andre viktige hensyn. Målsetningen om lavest mulig miljø- og samfunnskostnader per kWh tilsier at vindkraftutbyggingen generelt bør konsentreres om større anlegg hvor det er gode vindforhold, hensiktsmessig infrastruktur og hvor konflikten med andre viktige hensyn er akseptabel. Kapittel 3, Viktige hensyn, redegjør for viktige miljøverdier, samiske interesser og øvrige samfunnshensyn og næringsinteresser som skal vurderes ved planlegging og lokalisering av vindkraftanlegg.

Kraftforsyningen er en viktig nasjonal interesse, og det forutsettes en sterk statlig styring og kontroll over sektoren. Konesjonsbehandling av utbyggingssøknader er et sentralt virkemiddel for å oppnå de energipolitiske målene. NVE er konesjonsmyndighet, med Olje- og energidepartementet som klageinstans. I konesjonsbehandlingen etter energiloven skal det foretas en samlet vurdering av alle fordeler og ulemper. Konesjonsvedtaket forutsettes å bygge på et tilfredsstillende kunnskapsgrunnlag for alle relevante forhold. I vurderingsgrunnlaget inngår søknad, konsekvensutredning og høringsuttalelser, inkludert tematiske konfliktvurderinger og eventuelle regionale og kommunale planer for vindkraft. Konesjon gis for 25 år. Ved endt konesjonsperiode må tiltakshaver søke om ny konesjon dersom driften skal opprettholdes. Ved konesjonsbehandlingen vil det gjøres en vurdering av om driften skal få fortsette eller om anlegget bør avvikles som følge av lokale erfaringer med drift av vindkraftanlegget eller endrede forhold.

Siden 2005 har det blitt gjennomført tematiske konfliktvurderinger i forhold til natur- og miljøhensyn, reindrift og forsvarsinteresser for alle meldte og søkte vindkraftprosjekter. Konfliktvurderingene gir et supplerende grunnlag som NVE skal legge vekt på i sin konesjonsbehandling, og som kommunene skal legge vekt på ved behandling av reguleringsplaner for vindkraftanlegg. Konfliktvurderingene utføres av hhv. Direktoratet for naturforvaltning, Riksantikvaren, Reindriftsforvaltningen i Alta og Forsvarsbygg. Tematiske konfliktvurderinger for om lag 65 meldte og omsøkte prosjekter var på bred høring våren 2006. På bakgrunn av høringsuttalelsene vil Olje- og energidepartementet forestå en evaluering av ordningen.

Grunnlaget for konesjonsvurderingen er ytterligere styrket ved at NVE legger til rette for at konesjonsbehandling for vindkraftanlegg i utvalgte regioner samordnes i tid, og ses i sammenheng med eventuelle behov og planer for styrking av overføringsnett.

En slik samordning styrker grunnlaget for å identifisere utbyggingsløsninger som er akseptable i forhold til viktige hensyn omtalt i kapittel 3. Samordning i tid kan medføre at konsesjonsbehandlingen av noen prosjekter må forskyves i tid, og behovet for å se flere prosjekter i sammenheng vil variere mellom regionene. Av hensyn til behovet for ny produksjon kan derfor en del prosjekter bli behandlet separat når forholdene tilsier det.

2.2 Vindressurser

Gode vindforhold er en avgjørende forutsetning for å etablere et vindkraftanlegg som økonomisk og produksjonsmessig er et godt prosjekt. Det er ønskelig med høy gjennomsnittlig vindhastighet, samtidig som vindhastighetene er relativt stabile. En tommelfingerregel er at en midlere vindhastighet over 6 m/s ansees som et minimumskrav for at vindforholdene kan være kommersielt utnyttbare til vindkraft. En økning i vindhastigheten på 10 pst resulterer i 15-20 prosent økt energiproduksjon. På lokaliteter med gode vindforhold kan man dermed få betydelig mer energi ut av den enkelte vindpark. Gode vindforhold bidrar både til å redusere produksjonskostnadene og miljøkostnadene pr produsert kWh.

Norge har i europeisk målestokk meget gode vindressurser, og spesielt langs norskekysten har man generelt gode vindforhold. Terrenget på mange av lokalitetene i Norge er imidlertid betydelig mer kupert enn for vindkraftanleggene i de fleste andre land med vindkraftproduksjon i Europa. En gunstig detaljplassering av vindturbinene er derfor svært avgjørende både for energiproduksjonen til vindparken og for belastningene på vindturbinene og dermed deres levetid. For å oppnå optimal utnyttelse av et område må det normalt gjøres omfattende vindmålinger og simuleringer.

Et vindatlas finnes tilgjengelig på NVEs hjemmesider:

http://www.nve.no/modules/module_109/publisher_view_product.asp?iEntityId=8922.

Det presiseres at NVE's vindressurskart kun dekker kysten og at dette kun er en grov kartlegging der det er usikkerhet knyttet til resultatene. Detaljerte målinger forestås av utbygger i forbindelse med konsesjonssøknad, og følges eventuelt opp med ytterligere målinger etter eventuell konsesjon for å oppnå gunstig plassering av enkeltturbiner.

Endringer i teknologi, kostnader, kraftpriser og andre rammevilkår vil påvirke hvilke vindforhold som er nødvendig for at utbygging av vindkraft skal kunne forsvares økonomisk.

2.3 Vindkraftanlegg og infrastruktur

Avstanden til eksisterende infrastruktur vil ha stor betydning for både produksjonskostnader og miljøkostnader. Nærhet til nett med tilstrekkelig kapasitet og atkomstmuligheter til områder med gode vindressurser er avgjørende.

I flere regioner er det begrenset overføringskapasitet i eksisterende nett. Etablering av ny overføringskapasitet er kostbart og medfører naturinngrep. Flere prosjekter konkurrerer i mange områder om tilgjengelig nettkapasitet. Vindkraftprosjekter er som regel lokalisert i områder med lite lokalt uttak. Størparten av produksjonen må derfor inn i regional- og sentralnettsanlegg for å bli ført ut av området. Kapasitets- og stabilitetsforhold i nettet gir føringer for hvor stor installert effekt som kan utbygges i et bestemt område. Der etablering av vindkraftanlegg krever etablering av nytt eller forsterket ledningsnett vil de totale miljøvirkningene kunne være mer omfattende enn selve vindkraftanlegget.

NVE er ansvarlig fagmyndighet for koordineringen av utbygging av produksjons- og nettkapasitet. Oversiktstall for tilgjengelig nettkapasitet og eventuelle nær forestående utvidelser i et gitt område kan etterspørres fra NVE. I plan- og konsekvensbehandlingen av prosjekter gjøres samlede vurderinger av konsekvensene ved vindkraftanlegg og eventuell ny overføringskapasitet.

2.4 Forsyningssikkerhet

Forsyningssikkerhet må tillegges avgjørende vekt ved vurdering av ny produksjon. Elektrisitet har den egenskap at den forbrukes i samme øyeblikk som den produseres, det vil si at tilgang og forbruk må være i balanse til enhver tid i alle geografiske områder. Med økt forbruk av elektrisitet, vil ny produksjon og nye kraftledninger være nødvendig. Både utviklingen i forbruket og mulighetene for å øke produksjonen fra vindkraft og andre kilder varierer mellom ulike geografiske områder. Behovet og mulighetene for ulike former for ny produksjon og styrking av kraftnettet må derfor ses i sammenheng for å sikre tilstrekkelig krafttilgang til rett tid i alle deler av landet.

Vindkraftanlegg har ikke samme reguleringsevne og utgjør ikke samme stabile effekt som for eksempel vannkraftverk med reguleringsmagasin, men det store omfanget av vannkraftverk med god reguleringsevne gir et godt utgangspunkt for utnyttelse av vindenergi i Norge. Også det faktum at vindforholdene på et gitt tidspunkt ofte vil variere mellom ulike lokaliteter er gunstig for vindkraftens bidrag i kraftsystemet. Økt innslag av vindkraft i kraftsystemet vil imidlertid gi nye utfordringer i utøvelsen av systemansvaret, og vil medføre endret produksjonsmønster i det eksisterende vannkraftsystemet. Omfanget av vindkraft som kan fases inn i kraftsystemet varierer mellom ulike geografiske områder, og kan også endre seg over tid.

Disse forholdene ivaretas av NVE, Statnett, øvrige nettselskap og kraftprodusentene.

3. ANDRE VIKTIGE MILJØ- OG SAMFUNNSHENSYN

3.1 Innledning

Nasjonale energimål og behovet for å begrense utslippet av klimagasser er viktige motivasjoner for økt satsing på vindkraft, jf kapittel 2. Verdiskaping og lokale arbeidsplasser er eksempler på andre positive virkninger av vindkraftutbygging.

Vindkraftanlegg er imidlertid arealkrevende og kommer ofte i konflikt med andre viktige hensyn. I dette kapitlet redegjøres det for viktige miljø- og samfunnshensyn som, der de er relevante, skal vurderes av kommunene, regionale myndigheter og statlige etater ved planlegging og ved behandling av enkeltsaker om vindkraftanlegg etter plan- og bygningsloven og ved konsesjonsbehandling av vindkraftsaker etter energiloven.

Formålet med denne oversikten er å bidra til en tidlig avklaring og økt forutsigbarhet for utbyggere og samfunnet for øvrig angående temaer og forhold som vil bli vektlagt av myndighetene ved behandling av planer og konsesjonssøknader. Dette gir samtidig utbyggere informasjon om forhold som bør tas hensyn til ved vurdering av mulige lokaliteter for utbygging vindkraft. Oversikten dekker ikke alle forhold som er aktuelle å vurdere ved utbygging av vindkraft. Dersom andre hensyn og interesser er relevante bør de belyses i plan- og konsesjonsbehandlingen for konkrete vindkraftprosjekter.

Nærmere omtale av en metodisk tilnærming til enkelte av hensynene vil foreligge i egen veileder for utarbeidelse av regionale vindkraftplaner. Et forslag til veileder er under utarbeidelse av NVE i samarbeid med bl.a. RA, DN og Reindriftsforvaltningen, jf omtale i kapittel 4.

Under hvert tema omtales:

- Nasjonale mål, der dette foreligger
- Aktuelle problemstillinger ved utbygging av vindkraft
- Spesielle forhold, markert i egen tekstboks, der potensialet for konflikt vil være *svært* stort ved en utbygging av vindkraft. Områder berørt av disse forholdene representerer viktige verdier og interesser der vindkraftanlegg i utgangspunktet bør unngås.
- Forhold som er relevante for vurdering av konkrete prosjekters faktiske konfliktgrad. Med unntak av innenfor verneområder, der retningslinjer for forvaltning allerede er gitt, vil den faktiske konfliktgraden ved et utbyggingsprosjekt imidlertid måtte vurderes i forbindelse med plan- og konsesjonsbehandling, herunder konsekvensutredning. Det forutsettes at denne behandlingen bygger på et tilfredsstillende kunnskapsgrunnlag og en vektning av alle relevante hensyn. Avhengig av blant annet tilpasninger og detaljutforming av prosjektet, avbøtende tiltak og eventuelle sumvirkninger med andre prosjekter,

vil det kunne være mulig å redusere konfliktgraden slik at utbygging anses som akseptabelt samlet sett.

- Andre forhold som bør vurderes i forbindelse med planlegging og lokalisering av vindkraftanlegg.
- Hvilke myndigheter og interesser utbygger bør kontakte for å gjøre seg kjent med viktige hensyn i det aktuelle området.

3.2 Områder omfattet av ulike typer vern

Aktuelle problemstillinger

En rekke områder og forekomster er vernet i medhold av ulikt lovverk. Dette er områder som er viktige for å ivareta interesser knyttet til landskap, biologisk mangfold, friluftsliv, kulturminner og kulturmiljø. Innenfor disse områdene er avveininger mellom bruk og vern i utgangspunktet foretatt, og det vil normalt foreligge konkrete føringer for forvaltning og bruk av området som tilsier at utbygging av vindkraft ikke er aktuelt. Dette gjelder:

- Områder på UNESCOs liste over verdens kultur- og naturarv
- Ramsarområder (våtmarksområder med internasjonal status i henhold til Ramsarkonvensjonen)
- Områder vernet etter naturvernloven (nasjonalparker, naturreservater, landskapsvernområder, biotopvernområder og i noen tilfeller naturminner)
- Områder fredet ved særskilt vedtak etter kulturminneloven (kulturmiljøfredning, § 20 og fredning av bygninger, anlegg m.v. og område rundt fredet kulturminne, §§ 15, 19 og 22a)
- Områder med biotopvern etter viltloven
- Områder for bevaring av kulturminner eller naturvernområder regulert etter plan- og bygningsloven § 25 nr. 6.

Konfliktpotensialet ved etablering av vindkraftanlegg i foreslått vernede områder og i nærheten av vernede områder vil avhenge av i hvilken grad tiltaket kommer i konflikt med verneverdiene og formålet med vernet. Dette må vurderes konkret i hvert enkelt tilfelle.

Dersom det planlegges vindkraftanlegg innenfor nedbørsfeltet til et vernet vassdrag må det vurderes i hvilken grad det foreligger konflikt med verneverdiene.

Når det gjelder automatisk fredete kulturminner vises det til kapittel 6.3.3 og vedlegg II.

Aktuelle myndigheter

Fylkesmannen, fylkeskommunen, kommuner med delegert forvaltning av verneområder samt Sametinget i områder med samisk befolkning eller samiske bruksretter bør kontaktes for vurdering av mulige konflikter tidlig i arbeidet med utbyggingssøknader, jf kapittel 6.3.1.

3.3 Landskap

Nasjonale mål:

Miljøkvalitetene i landskapet skal sikres og utvikles gjennom økt kunnskap og bevisst planlegging og arealpolitikk. Kulturlandskapet skal forvaltes slik at kulturhistoriske og estetiske verdier, biologisk mangfold og tilgjengelighet opprettholdes.

Aktuelle problemstillinger:

Landskap skiller seg fra de øvrige miljøtemaene ved et mer overordnet og helhetlig perspektiv, der influensområdet for virkninger er større på grunn av vindturbinenes visuelle rekkevidde. Ofte vil et område som er lite berørt av inngrep oppfattes som mer sårbart for vindkraftanlegg ut fra landskapshensyn, mens det kan være lettere å innpasse et vindkraftanlegg i områder der dette eller andre former for anlegg eller inngrep allerede er etablert.

Svært stort konfliktpotensial

- i landskap som er sjeldne i nasjonal eller internasjonal sammenheng, jf bl.a. *Landskapsregioner i Norge, Nasjonalt referansesystem for landskap, NIJOS 1998, 2005*
- i landskap med stor opplevelsesverdi eller symbolverdi nasjonalt og/eller internasjonalt, med bakgrunn i særpregede landformer, naturtyper/biologisk mangfold, kulturhistoriske forhold eller geografisk plassering
- i større områder registrert som nasjonalt viktige kulturlandskap, jf *Verdifulle kulturlandskap i Norge, DN/RA 1994*

Vurdering av faktisk konfliktgrad

Innenfor disse områdene vil graden av konflikt knyttet til den enkelte utbygging være avhengig av bl.a. landskapets sårbarhet, herunder omfang av eksisterende inngrep og hvor åpent landskapet er, anleggenes synlighet og eksponering der topografi er en viktig faktor og landskapet vurdert som del av et større område eller region.

I tillegg må konfliktpotensialet vurderes i forhold til landskap og landskapselementer som har stor regional eller lokal verdi basert på opplevelsesverdi eller symbolverdi med bakgrunn i særpregede landformer, naturtyper/biologisk mangfold, kulturhistoriske forhold eller geografisk plassering. Det vises her til Den europeiske landskapskonvensjonen som Norge har forpliktet seg til å følge opp.

Aktuelle myndigheter

Fylkesmannen, fylkeskommunen og berørte kommuner samt Sametinget i områder med samisk befolkning eller samiske bruksretter bør kontaktes for vurdering av mulige konflikter tidlig i arbeidet med utbyggingssøknader, jf kapittel 6.3.1.

3.4 Biologisk mangfold

Nasjonale mål

Naturen skal forvaltes slik at arter som finnes naturlig sikres i levedyktige bestander, og slik at variasjonsbredden av naturtyper og landskap opprettholdes. Norge har som mål å stanse tapet av biologisk mangfold innen 2010.

Aktuelle problemstillinger:

Fysiske inngrep, oppsplitting av arealer og endret arealbruk framstår som den viktigste årsak til tap av arter og livsformer. Ved etablering av vindkraftanlegg er fugl utsatt for kollisjoner, fortrenkning og forstyrrelse, og konfliktpotensialet vil avhenge av de ulike artenes atferd og bruk av området til hekking, næringssøk, trekk og rasting. Pattedyr kan være utsatt for forstyrrelse og fortrenkning som kan påvirke reproduksjon og bestander. Naturtyper og vegetasjon kan bli negativt påvirket ved direkte ødeleggelse eller ved drenering/ending av vannbalanse. Her kan imidlertid detaljtilpasning ofte begrense skadene.

Svært stort konfliktpotensial

- i leveområdet til arter som er "kritisk truet", "sterkt truet" eller "sårbar", jf. *Norsk Rødliste 2006, Artsdatabanken*
- i leveområdet til arter på Bonn-konvensjonens liste I og Bern-konvensjonens liste II
- i områder med svært viktige naturtyper (verdi A), jf. DN-håndbok nr.13, *Kartlegging av naturtyper. Verdisetting av biologisk mangfold*
- i svært viktige viltområder (vekttall 4-5), jf. DN-håndbok 11: *Viltkartlegging*
- i svært viktige ferskvannslokaliteter (verdi A), jf. DN-håndbok 15: *Kartlegging av ferskvannslokaliteter*
- i områder med vegetasjonstyper i kategoriene "akutt truet" og "sterkt truet", jf. *Truete vegetasjonstyper i Norge*, Fremstad og Moen 2001

Vurdering av faktisk konfliktgrad

Graden av konflikt knyttet til den enkelte utbygging vil være avhengig av om inngrepet kan få negative virkninger for nevnte arter og natur- og vegetasjonstyper og om det er mulig med avbøtende tiltak.

I tillegg må man vurdere konfliktpotensialet i og nær områder med et stort mangfold av arter, stort antall individer, innhold av ansvarsarter og/eller arter i kategoriene "nær truet" og "datamangel" på Rødlista, og som i tillegg har mange viktige funksjoner for disse artene. Viktige høst- og vårtrekk for fugl må tas i betraktning. Områder som er viktige for rødlistede pattedyr kan ofte være svært store i utstrekning.

Aktuelle myndigheter

Fylkesmannen og berørte kommuner bør kontaktes for vurdering av mulige konflikter i forbindelse med utbyggingssøknader.

3.5 Inngrepsfrie naturområder i Norge (INON)

Nasjonale mål

Sikre at gjenværende naturområder med urørt preg blir tatt vare på.

Aktuelle problemstillinger:

INON-verktøyet gir en absolutt avgrensning av områder ut fra avstand til bestemte typer tekniske inngrep. Inngrepsfrie områder har en egenverdi samtidig som de ofte kan ha vesentlige verdier knyttet til landskap, friluftsliv, naturtyper og biologisk mangfold. Inngrepsfrie områder omfatter alle områder som ligger mer enn én kilometer i luftlinje fra tyngre tekniske inngrep. Områder mer enn fem km. fra tyngre tekniske inngrep defineres som villmarkspregede områder. Etablering av vindkraftanlegg i inngrepsfrie områder reduserer omfanget av naturområder med urørt preg.

Svært stort konfliktpotensial

- i store sammenhengende INON-områder, der en del også utgjør villmarkspregede områder
- i INON-områder som går ubrutt fra fjord til fjell
- i INON-områder i regioner som har svært lite igjen av slike

Vurdering av faktisk konfliktgrad

Innenfor disse områdene vil graden av konflikt knyttet til den enkelte utbygging bl.a. avhenge av utstrekningen på berørt INON-område, bortfallet av inngrepsfri sone 1 og villmarkspregede områder, samt avstand til andre INON-områder.

For en oversikt over omfanget og kart over INON-områder vises det til <http://www.dirnat.no/INON>

Aktuelle myndigheter

Fylkesmannen bør kontaktes for vurdering av mulige konflikter tidlig i arbeidet med utbyggingssøknader, jf kapittel 6.3.1.

3.6 Kulturminner og kulturmiljø

Nasjonale mål

Mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer skal forvaltes og tas vare på som grunnlag for kunnskap, opplevelse og verdiskaping. Et representativt utvalg av kulturminner og kulturmiljøer skal tas vare på i et langsiktig perspektiv. Det årlige tapet av verneverdige

kulturminner og kulturmiljøer som følge av at de fjernes, ødelegges eller forfaller, skal minimaliseres. Innen 2020 skal tapet ikke overstige 0,5 prosent årlig.

Aktuelle problemstillinger:

I hele landet finner vi kulturmiljøer og kulturminner med høye kulturhistoriske verdier. Kunnskapsverdi og opplevelsesverdi kan gå tapt der kulturminner blir direkte berørt av vindkraftanlegg. Opplevelsesverdien kan reduseres ved etableringer i nærheten.

Følgende er eksempler på typer verdifulle kulturminner og kulturmiljøer der etablering av vindkraftanlegg kan føre til at den kulturhistoriske verdien reduseres eller går tapt:

- Kulturmiljøer med automatisk fredete kulturminner (bergkunst, boplasser, gravrøyser, samiske hellige steder, fangstanlegg, nausttuffer etc.)
- Middelalderkirkesteder, – kirkegårder og klosteranlegg
- Fyrstasjoner, losstasjoner, uthavner og sjømerker
- Handelssteder og gjestgiverier
- Forsvarsanlegg og krigsminner
- Særegne bygningsmiljøer (fiskevær og fiskerihavner, strandsteder, samiske/kvenske/norske fiskerbondeplasser, gårdsanlegg)
- Marine kulturminner

Svært stort konfliktpotensial

- der de samlede kulturhistoriske interesser er svært store og/eller
- der det er svært stort mangfold og tidsdybde av verdifulle kulturminner og kulturmiljøer, og/eller
- der landskapet har et spesielt viktig kulturhistorisk innhold, helhet og sammenheng

Riksantikvaren har i notatet *Kulturminneinteresser og vindkraftutbygging*.

Riksantikvarens foreløpige oversikt over områder med meget stor konflikt knyttet til landbaserte vindkraftanlegg for kyststrekningen fra Finnmark til Vest-Agder, (RA 2005) pekt ut 27 større områder med utgangspunkt i de tre kulturminnefaglige kriteriene i boksen ovenfor. Dette er områder med nasjonale og/eller særlig viktige regionale kulturminneverdier. Delområder innenfor de 27 områdene kan ha ulik kulturhistorisk verdi, og også områder som ikke er inkludert i notatet kan ha svært stort konfliktpotensial, men oversikten gir en god eksemplifisering av bruken av kriteriene ovenfor.

Vurdering av faktisk konfliktgrad

Innenfor disse områdene vil graden av konflikt knyttet til den enkelte utbygging være avhengig av bl.a. anleggets plassering og avstand til aktuelle kulturmiljøer og kulturminner og hvordan deres verdi blir påvirket av denne type anlegg.

Konfliktgraden ved utbygging i nærheten av disse områdene vil være avhengig av om utbyggingen fremstår som dominerende og i vesentlig grad reduserer den kulturhistoriske verdien, herunder opplevelsesverdien til de aktuelle kulturminner og miljøer.

Enkelte fylkeskommuner har i tillegg laget fylkesdelplaner for kulturminner som angir de viktigste og prioriterte kulturminneområdene i fylket og som vil være til hjelp i vurdering av konfliktgrad.

Når det gjelder konflikt med automatisk fredete kulturminner vises det også til kapittel 6.3.3. og vedlegg II.

Aktuelle myndigheter

Fylkeskommunen samt Sametinget i områder med samisk befolkning eller samiske bruksretter bør kontaktes for vurdering av mulige konflikter tidlig i arbeidet med utbyggingssøknader, jf kapittel 6.3.1.

3.7 Friluftsliv

Nasjonale mål

Alle skal ha mulighet til å drive friluftsliv som helsefremmende, trivselsskapende og miljøvennlig aktivitet i nærmiljøet og i naturen for øvrig. Områder av verdi for friluftslivet skal sikres slik at miljøvennlig ferdsel, opphold og høsting fremmes, og naturgrunlaget bevares.

Aktuelle problemstillinger:

Lokalisering av vindkraftanlegg innenfor viktige friluftslivsområder vil innebære direkte konflikt, mens lokalisering i nærheten vil kunne innebære indirekte konflikt pga turbinenes synlighet og støy fra turbinene.

Svært stort konfliktpotensial

- i offentlig sikrede friluftsområder (kjøpt eller sikret ved servituttavtaler) og områder som er regulert til friluftsliv/friområde etter plan- og bygningsloven, § 25
- i områder som er verdsatt som svært viktige (verdi A) etter DN-håndbok 25-2004 *Kartlegging og verdsetting av friluftslivsområder*

Vurdering av faktisk konfliktgrad

Innenfor disse områdene vil graden av konflikt knyttet til den enkelte utbygging bl.a. avhenge av eksisterende og fremtidig antatt bruksintensitet i områdene og mulighetene for å finne alternative friluftslivsområder med tilsvarende kvaliteter i rimelig nærhet, samt mulighetene for å gjøre tilpasninger slik at hensyn til friluftsliv blir ivaretatt ved en eventuell utbygging.

Konfliktgraden ved utbygging i nærheten av disse områdene vil være avhengig av om utbyggingen i vesentlig grad reduserer brukerverdien til de aktuelle friluftsområder.

I tillegg må man vurdere konfliktpotensialet i områder som er spesielt godt egnet for en eller flere enkeltaktiviteter som det ikke finnes like gode alternativer til, eksempelvis

friluftslivsområder i tilknytning til tettsteder ("Markaområder"), strandsoner til sjø- og vassdrag, områder for klatring, vindsport m.v.

Aktuelle myndigheter

Fylkesmannen, fylkeskommunen, de regionale friluftsrådene og berørte kommuner bør kontaktes for vurdering av mulige konflikter tidlig i arbeidet med utbyggingssøknader, jf kapittel 6.3.1.

3.8 Støy

Nasjonale mål

Støyplagen skal reduseres med 25 % innen 2010 i forhold til 1999.

Aktuelle problemstillinger:

Støy fra vindkraftanlegg er definert som forurensning i henhold til forurensningsloven. Vindturbiner fører til to typer støy; fra vingenes bevegelse og fra motoraggregatet i vindturbinen. Med unntak av perioder med lav vindhastighet gir vindturbiner støy kontinuerlig døgnet rundt og støyen er jevn og monoton. Det som betyr mest for støynivået er avstanden og vindforholdene. Andre faktorer som turbinstørrelse, vegetasjon og bakgrunnsstøy fra for eksempel veitrafikk og elvesus kan også påvirke oppfattelsen av støy fra vindturbiner.

Planlegging og lokalisering av vindkraftanlegg i tilstrekkelig avstand fra eksisterende og planlagt støyfølsom bebyggelse og viktige friluftsområder er den enkleste og mest effektive måten å begrense støyforurensning fra vindkraftanlegg.

Svært stort konfliktpotensial

- **der vindkraftutbygging vil medføre at eksisterende eller planlagt støyfølsom bebyggelse kommer innenfor rød støysone**
- **der vindkraftutbygging vil medføre at viktige friluftslivsområder kommer innenfor rød støysone**

Ved planlegging av vindkraftanlegg skal det alltid utarbeides støysonekart som angir konfliktpotensialet i form av gul og rød sone, der rød sone er nærmest støykilden. Nærmere krav til støy fra vindkraftanlegg finnes i Retningslinje for behandling av støy i arealplanlegging T-1442, og fremgangsmåte for utarbeidelse av støysonekart går fram av veiledning til retningslinjene. En revisjon av støyretningslinjen vil bli vurdert.

Vurdering av faktisk konfliktgrad

Graden av konflikt knyttet til den enkelte utbygging vil avhenge av type bebyggelse/aktivitet og hvor mange som blir berørt av støyen i rød sone. For friluftsliv vil konfliktgraden avhenge av muligheten til å finne alternative friluftslivsområder med tilsvarende kvaliteter.

Aktuelle myndigheter

Fylkesmannen og berørte kommuner bør kontaktes for å vurdere mulige konflikter tidlig i arbeidet med utbyggingssøknader, jf kapittel 6.3.1.

3.9 Samiske interesser

Nasjonale mål:

Med bakgrunn i forpliktelser etter Grunnlovens § 110 a og folkerettens regler om urfolk og minoriteter har Regjeringen et særskilt ansvar for å ivareta det materielle grunnlaget for samisk kultur.

Her omtales reindrift og samiske utmarksnæringer. Når det gjelder samiske kulturminner vises det til omtale i pkt. 3.4.

Vedlegg III gir en nærmere beskrivelse av de krav til konsultasjoner som gjelder mellom statlige myndigheter og Sametinget og eventuelt øvrige berørte samiske interesser.

3.9.1 Reindrift

De mål og retningslinjer som ligger til grunn for reindriftspolitikken er trukket opp i St meld nr 28 (1991-1992) *En bærekraftig reindrift*. En bærekraftig reindrift konkretiseres gjennom målene om økologisk, økonomisk- og kulturell bærekraft. Disse målene står i innbyrdes sammenheng. Økologisk bærekraft gir grunnlag for økonomisk bærekraft og sammen gir økologisk og økonomisk bærekraft grunnlag for å ivareta og utvikle kulturell bærekraft.

Aktuelle problemstillinger

Utfordringene i reindriften er mange og sammensatt. Den største utfordringen på lang sikt er en sikring av arealgrunnlaget for fortsatt tradisjonell reindrift. I vurderingen av om et vindkraftanlegg vil komme i konflikt med reindriftsinteressene vil en vurdering opp mot reindriftens særverdiområder og minimumsbeiter være sentral. Med særverdiområder menes flytteveier, brunstland, kalvingsland, sentrale luftingsområder, samt områder i og ved anlegg til merking, skilling og slakting. Minimumsbeiter er det årstidsbeitet som begrenser distriktets reintall, og er et viktig grunnlag for fastsettelsen av øvre reintall for distriktet.

Svært stort konfliktpotensial

- **der vindkraftutbygging i vesentlig grad vil begrense muligheten for utøvelse av reindrift i distriktet, og hvor det heller ikke vil være mulig å opprettholde omfanget av reindriften ved omlegginger eller kompensasjon av beiteland uten at dette får vesentlige negative virkninger for andre reinbeitedistrikt/siidaer.**

Vurdering av faktisk konfliktgrad

Graden av konflikt knyttet til den enkelte utbygging vil blant annet avhenge av om det planlegges flere vindkraftanlegg i samme område, samt om det er andre typer etablerte tiltak innenfor det enkelte reinbeitedistriktet som kan ha negative virkninger for reindriften.

Aktuelle myndigheter og interesser

Når det gjelder vurderinger i forhold til reindriften arealbehov og interesser for øvrig, vil disse variere mellom områder og mellom distrikter. Av den grunn bør Reindriftsforvaltningen Alta kontaktes for å få en oversikt over den reindriften som utøves i området og en vurdering av mulige konflikter tidlig i arbeidet med utbyggingssøknader, jf kapittel 6.3.1. Reindriftsforvaltningen i Alta vil ta kontakt det aktuelle områdekontoret og de berørte reinbeitedistriktene/siidaene for å få nærmere informasjon om beitebruken m.v. i de ulike områdene.

3.9.2 Samiske utmarksneringer

Tradisjonelle samiske utmarksneringer vil kunne omfatte fiske, jakt, husdyrhold, hogst, bærplukking, uttak av trevirke til husflid, sanking av egg og dun, m.m. Etablering av vindkraftanlegg i viktige områder for bl.a. jakt og husdyrhold vil kunne innebære konflikter.

Svært stort konfliktpotensial

- der vindkraftutbygging i vesentlig grad vil begrense muligheten til å utøve viktige samiske utmarksneringer i området, og hvor rettighetshaverne heller ikke har mulighet til å opprettholde omfanget av virksomheten gjennom bruk av andre områder.

Vurdering av faktisk konfliktgrad

Graden av konflikt knyttet til den enkelte utbygging vil blant annet avhenge av om det finnes alternative områder hvor berørte rettighetshavere kan utøve slik utmarksnering.

Aktuelle myndigheter og andre instanser

Nærmere informasjon om utøvelse av samiske utmarksneringer vil kunne gis av eksempelvis Fylkesmannen, Statens naturoppsyn, kommunen, fjellstyrer, bygdestyrer og rettighetshavere. Disse bør kontaktes for vurdering av mulige konflikter tidlig i arbeidet med utbyggingssøknader, jf kapittel 6.3.1.

3.10 Reiseliv

Nasjonale mål

Det er en målsetting at Norge får sin andel av veksten i den internasjonale turismen. Norske reiselivsnæringer skal være konkurransedyktige og lønnsomme, og Norge skal ivareta og utnytte sine strategiske fortrinn innenfor naturbasert turisme.

Aktuelle problemstillinger

Omfattende undersøkelser har vist at det i stor grad er den flotte naturen potensielle utenlandske turister forbinder med landet vårt. Naturen er også viktig for nordmenn som reiser i Norge. Norge som nasjon og reisemål blir derfor utenlands i stor grad profilert og markedsført med ren og storslagen natur. Naturbasert reiseliv kan være et viktig grunnlag for næringsutvikling med tilhørende arbeidsplasser i distriktene. Såkalt geoturisme og økoturisme, der natur og miljø står i fokus, er markedsnisjer med stigende etterspørsel og med Norge i en sterk posisjon. Reiselivsnæringene er derfor i stor grad avhengig av tilgang til naturområder uten større menneskelige inngrep og varierte natur- og kulturlandskap.

Vindkraftanlegg kan oppfattes som forstyrrende for naturopplevelsene. Etablering av slike anlegg i regioner med betydelig reiselivsvirksomhet kan medføre redusert turiststrøm og reduserte inntekter for reiselivsaktører og andre. Det er derfor viktig å ta hensyn til eventuelle negative virkninger for reiselivsinteressene ved planlegging og lokalisering av vindkraftanlegg.

Svært stort konfliktpotensial:

- **i områder som er vesentlige for ivaretagelsen av det norske reiselivsproduktet, og nasjonalt viktige reiselivsdestinasjoner hvor landskapet eller naturen er en vesentlig del av attraksjonen**

Vurdering av faktiske konfliktgrad

Graden av konflikt knyttet til den enkelte utbygging vil avhenge av negative virkninger for det aktuelle reiselivsproduktet samt mulige negative virkninger for reiselivsproduktet nasjonalt.

For områder som er viktige for reiselivsnæringene lokalt eller regionalt bør det ved planlegging og lokalisering av vindkraftanlegg vurderes om det kan gjøres tilpasninger slik at hensyn til reiselivet blir ivaretatt ved en eventuell utbygging.

Aktuelle myndigheter og andre instanser

Fylkeskommunen, Innovasjon Norge og lokale og regionale reiselivsaktører bør kontaktes for vurdering av mulige konflikter tidlig i arbeidet med utbyggingssøknader, jf kapittel 6.3.1.

3.11 Sivil luftfart og meteorologiske målestasjoner

Aktuelle problemstillinger

Flyplasser samt radar-, navigasjons- og kommunikasjonsanlegg for luftfarten kan påvirkes av vindkraftanlegg. Vindkraftanlegg vil generelt være et luftfartshinder og innebære en fare for sammenstøt med fly eller helikopter.

Vindkraftanlegg nær en flyplass eller helikopterplass representerer en risiko for sammenstøt og også en risiko for redusert bruk av fly- eller helikopterplassen. For de større flyplassene er det utarbeidet restriksjonsplaner som har til hensikt å sikre at det ikke oppføres bygninger eller anlegg som kan påvirke flysikkerheten.

Restriksjonsplaner har også til hensikt å sikre muligheten til å opprettholde den flytrafikken samfunnet ønsker.

Vindkraftanlegg kan også påvirke værradarer negativt ved å gi blokkeringer eller forstyrrelser som har innvirkning på måleresultatene.

Svært stort konfliktpotensial

- i nærheten av flyplasser, spesielt i nærheten av de større flyplassene, der vindkraftutbygging innebærer risiko for flysikkerheten
- der vindkraftutbygging vil påvirke radaranlegg
- der vindkraftutbygging vil påvirke navigasjonsanlegg
- der vindkraftutbygging vil påvirke kommunikasjonsanlegg

Vurdering av faktisk konfliktgrad

Graden av konflikt og mulighetene for avbøtende tiltak knyttet til den enkelte utbygging må avklares etter en konkret vurdering.

Også utenfor flyplassområdene er det luftfartsanlegg, som radar-, navigasjons- og kommunikasjonsanlegg, og værradarer, som kan bli påvirket av vindkraftanlegg. Anleggene er lokalisert over hele landet, og plassering av vindkraftanlegg i forhold til disse bør avklares på et tidlig stadium i planprosessen.

Aktuelle myndigheter

Luftfartstilsynet og Meteorologisk institutt bør kontaktes for vurdering av mulige konflikter tidlig i arbeidet med utbyggingssøknader, jf kapittel 6.3.1.

3.12 Forsvarshensyn

Nasjonale mål

Forsvaret har både rene forsvarsoppgaver av strategisk og operativ karakter, og ansvar for en beredskap som også tjener det sivile samfunn med tanke på trygg transport, sikkerhet til sjøs og i luften under vanskelige værforhold, og på den måten bidra til at ulykker forhindres.

Aktuelle problemstillinger

I Forsvarets arbeid er bruk av elektronisk infrastruktur og andre hjelpemidler avgjørende. Det er av stor betydning at aktuelle områder kan overvåkes dekkende på en hensiktsmessig måte, uten "hull". Bygging av vindkraftanlegg i nærheten av elektroniske infrastrukturelementer vil forstyrre disse. Så sant en radar kan "se" et vindkraftanlegg, vil radaren påvirkes, alt etter avstand, radartype, høydeforskjeller i landskapet og hvordan anlegget er utformet med turbinhøyde, avstander mellom disse etc.

Svært stort konfliktpotensial

- i de fleste områder nærmere en militær radar enn 10 km (veiledende)

Vurdering av faktisk konfliktgrad

Fra 10 til 35 km kan etablering være mulig, i den grad tilpasninger eller andre endringer i radaren eller utformingen av vindkraftanlegget kan gjøres. Slike tilpasninger kan være svært kostbare. Med avstand over 35 km reduseres påvirkningen, og det kan gjøres tilpasninger av vindkraftanlegget eller i radaren som kan være enklere. De forhold som berører Forsvaret gjelder til en viss grad også sivile myndigheter som opererer radarer (Avinor), men mange av Forsvarets radarer leverer også data til sivil luftfart, slik at interessen ofte er felles. De nevnte avstandene må anses som retningsgivende. Hvert enkelt prosjekt krever en konkret vurdering.

Når det gjelder radiolinjesamband vil mye av sambandet innen Forsvaret gå via radiolinje som krever fri sikt i en avgrenset trasé uten hindringer mellom sender og mottaker, fra mast til mast. Dette er det mulig å ta hensyn til ved detaljplanleggingen av vindkraftanlegget.

Når det gjelder andre elektromagnetiske systemer vil plassering, type og funksjon være av en slik art at dette må vurderes knyttet til hver enkelt utbyggingssøknad. Forsvaret vil likevel kunne angi soner eller områder på kart der spesifikke hensyn og prosedyrer vil måtte oppfylles.

Forsvaret må etter gjeldende regelverk ta hensyn til sikkerhet og graderte opplysninger. Dette vil kunne begrense informasjonsnivået utad, men svar på høringer, søknader osv., vil gis i en ugradert form som i tilstrekkelig grad belyser Forsvarets standpunkt og begrunnelser.

Aktuelle myndigheter

Forsvarsbygg bør kontaktes for vurdering av mulige konflikter tidlig i arbeidet med utbyggingssøknader, jf kapittel 6.3.1.

3.13 Landbruk

Nasjonale mål:

En landbruks- og matpolitikk som gir grunnlag for økt verdiskaping og livskvalitet basert på en bærekraftig forvaltning av landbrukets og bygdens ressurser.

Aktuelle problemstillinger:

Bare tre prosent av landets totale areal er egnet til matproduksjon og bare én prosent til kornproduksjon. Etablering av vindkraftanlegg kan i enkelte områder komme i konflikt med jordbruksareal av svært høy verdi i nasjonal sammenheng.

I tillegg er landbrukets kulturlandskap en viktig arealressurs som grunnlag for næringsutvikling. Det moderne landbruket er mer enn bare leveranse av mat og fiber. Turisme og rekreasjon er blitt en viktig del av landbruksnæringen, spesielt i distriktene. "Inn på tunet" virksomhet, gårdsturisme og landskapsattraksjoner er ofte en like viktig inntektskilde som tradisjonell landbruksvirksomhet for mange bønder. Utbygging av vindkraftanlegg i områder hvor kulturlandskapet er en viktig del av ressursgrunnlaget vil kunne medføre negative virkninger for lønnsomheten i næringen.

Svært stort konfliktpotensial

- der vindkraftanlegg reduserer dyrkingsmulighetene på jordbruksareal av svært høy verdi i nasjonal sammenheng
- i områder der landbrukets kulturlandskap er avgjørende for næringsutvikling

Vurdering av faktisk konfliktgrad

Graden av konflikt knyttet til den enkelte utbygging vil blant annet avhenge av omfanget av inngrep på jordbruksareal og om det finnes alternativer for næringsutvikling lokalt.

Aktuelle myndigheter og andre instanser

Fylkesmannen og Statens landbruksforvaltning, landbruksnæringen og berørte kommuner bør kontaktes for vurdering av mulige konflikter tidlig i arbeidet med utbyggingssøknader, jf kapittel 6.3.1.

4. REGIONALE PLANER FOR VINDKRAFT

4.1 Innledning

Regjeringen har som mål å tilrettelegge for økt utbygging av vindkraft i områder der konfliktene i forhold til andre viktige hensyn er akseptable. Regionale planer (fylkesdelplaner) vil være godt egnet til overordnede og helhetlige vurderinger av aktuelle områder, og vil styrke grunnlaget for en hensiktsmessig planlegging og lokalisering av vindkraftanlegg.

For å gjøre planleggingen robust i forhold til nye og endrede prosjekter, og sikre fremdriften i planarbeidet, bør regionale planer for vindkraft fokusere på å kartlegge og karakterisere områders konfliktpotensial uten å omfatte en vurdering av enkeltprosjekter. Utarbeidelse av regionale planer vil imidlertid styrke grunnlaget for en helhetlig vurdering av søknader om konsesjon for vindkraftanlegg, og bidra til økt forutsigbarhet for utbyggere og samfunnet forøvrig.

Sentrale aktører som kommuner, fylkesmannen, utbyggere, energimyndigheter, energiselskap, Sametinget, reindriften og dens styrings- og forvaltningsorganer, reiseliv, Forsvaret, miljøorganisasjoner og andre berørte og interesserte bør delta aktivt i planarbeidet for å bidra til tidlig avklaring av viktige hensyn, jf kapittel 2 og 3.

4.2 Planbehov og avgrensning av planområder

Behovet for regionale planer for vindkraft vil variere i ulike deler av landet. Fylkeskommunene bør vurdere om det er behov for å utarbeide planer i samarbeid med sentrale aktører, herunder NVE. I vurderingen bør det særlig legges vekt på utbyggingsinteresser og energi- og systemforhold, jf kapittel 2.

I noen områder kan det være naturlig at flere fylkeskommuner samarbeider om å vurdere og eventuelt utarbeide en regional plan for vindkraft. Fylkeskommuner som ønsker å utarbeide regionale planer for både vindkraft og småkraft, kan samordne disse prosessene så langt dette vurderes hensiktsmessig.

Der det skal utarbeides en regional plan anbefales det å utarbeide et planprogram for å avklare rammer og premisser, klargjøre formålet med planarbeidet og beskrive antatte problemstillinger som vil bli belyst. I forslag til planprogram bør det gjøres en enkel avgrensning av planområdet med utgangspunkt i eksisterende kunnskap om vindforhold, nettkapasitet og viktige hensyn jf kapittel 2 og 3. Gjennom høringen av planprogrammet kan det komme innspill som medfører justeringer av planområdet. For regionale planer som omfattes av forskriften om konsekvensutredninger er planprogram obligatorisk, jf. kapittel 4.3.2. En mal for hvordan planprogrammet bør utformes vil bli gitt i veileder for arbeidet med regionale planer, jf kapittel 4.3.

Informasjon om vind- og energisystemforhold bør innhentes fra NVE før planleggingen startes opp. Hvilke myndigheter og berørte som bør kontaktes i forbindelse med vurdering av viktige hensyn er det redegjort for i kapittel 3.

Dersom planarbeidet også skal omfatte områder der det er behov for vesentlige nettførsterkninger og annen infrastruktur for å realisere utbygging, bør dette opplyses i planprogrammet. Grundigere vurderinger av systemforhold vil imidlertid bli utført på nasjonalt nivå av NVE i forbindelse med konsesjonsbehandlingen.

4.3 Innhold i planarbeidet

Planarbeidet bør bestå av to faser. Første fase, som bør starte med utarbeidelse av planprogram, er en kartlegging og systematisering av kunnskap om viktige hensyn i de ulike delene av planområdet. På bakgrunn av dette kartleggingsarbeidet bør planene i andre fase vurdere konfliktpotensialet for de ulike delene av planområdet ved en eventuell etablering av vindkraftanlegg.

Det vil bli utarbeidet en veileder som konkretiserer hvordan det faglige kartleggingsarbeidet i de regionale planene kan utføres på en hensiktsmessig måte. Det er lagt til grunn at metodikk og presentasjonsform så langt det er hensiktsmessig skal samordnes med det liknende arbeidet med retningslinjer for regionale planer for små vannkraftverk. Hovedelementene i den faglige fremgangsmåten for kartlegging av viktige hensyn er beskrevet her.

4.3.1 Kartlegging av miljøverdier og samfunnsinteresser i planområdet

I første fase av planarbeidet bør viktige hensyn i det utvalgte planområdet kartlegges. Hvilke tema som er relevante vil variere for ulike geografiske områder. Kapittel 3 gir en oversikt over tema som kan være aktuelle å inkludere.

Kartleggingen av de enkelte tema bør resultere i en verdivurdering som angir hvilke kvaliteter som finnes for de ulike tema i de ulike deler av planområdet. Det bør legges vekt på at vurderingene som gjøres er etterprøvbare, og kvaliteten på datagrunnlaget bør synliggjøres. Dette vil identifisere hvilke tema som særlig bør belyses nærmere i tilknytning til eventuelle planer for utbygging. Resultatene av verdivurderingene bør deles i en hensiktsmessig skala, for eksempel høy/middels/lav verdi og presenteres i form av temakart, tabeller og tekstbeskrivelse. Faktagrunnlag og mangelfull kunnskap som bør belyses nærmere knyttet til eventuelle planer for utbygging bør komme klart frem.

For å oppnå oversiktighet og forståelse for hvilke hensyn som veier tyngst i de ulike delene av planområdet, synes det hensiktsmessig at hvert tema behandles separat uten vektning og aggregering. En serie med temakart eller en oversiktlig tabell kan være et godt utgangspunkt for å vurdere et områdes tålegrense og mulighetene for å tilpasse prosjekter slik at akseptabelt konfliktnivå oppnås. Dersom det utarbeides samlekart eller -tabeller hvor alle tema inkluderes, må det gå klart fram hvordan hvert område

verdivurderes innen de individuelle tema. Verdivurderingene bør gjennomføres og presenteres ved bruk av metodikken og skalaene foreslått i veilederen.

4.3.2 Regionale vurderinger og prioriteringer

Verdikartleggingen i første fase av planarbeidet vil ha dokumentert, systematisert og tydeliggjort hvilke viktige hensyn som forekommer i de ulike delene av planområdet, samt gitt en kunnskapsstatus innen de ulike tema. På bakgrunn av kartleggingsarbeidet bør planene ut fra regionale prioriteringer angi hvilke hensyn som bør vektlegges ved vurdering av vindkraftutbygging i de ulike delene av planområdet.

Planene bør angi områder der etablering av vindkraftanlegg, basert på foreliggende kunnskap og regionale prioriteringer, vurderes som spesielt konfliktfylt i forhold til viktige hensyn.

Planene bør videre angi områder der etablering av vindkraftanlegg, basert på foreliggende kunnskap og regionale prioriteringer, vurderes å være akseptabelt i forhold til viktige hensyn.

Hvis planene omfatter områder der det er behov for vesentlige nettførsterkninger innen og mellom regioner, må det komme tydelig frem for de områdene det gjelder. NVE kan bidra til å skaffe informasjon om dette. Planen bør på overordnet nivå kommentere viktige miljø- og samfunnsinteresser som kan bli berørt ved eventuell nettførsterkning og som bør hensyntas ved konsesjonsbehandling. Hvorvidt det er behov for nettførsterkninger ved vindkraftutbygging i et område, skal imidlertid ikke påvirke hvordan konfliktpotensialet ved vindkraftutbygging vurderes i planen. Det vises til at konfliktnivået ved eventuell nettførsterkninger avhenger av spenningsnivå, trasévalg, og mulige avbøtende tiltak, og at behovet for nettførsterkning avhenger av vindkraftprosjektens størrelse og antall, andre produksjonsplaner og forbruksutvikling i området. Dette er forhold som vurderes i konsesjonsbehandlingen.

I vurderingen av områder i planarbeidet bør det legges vekt på at ønsket om lavest mulig miljø- og samfunnskostnader per kWh generelt tilsier en prioritering av større utbygginger konsentrert til avgrensede områder fremfor spredt utbygging av mindre anlegg. Potensielle sumvirkninger ved etablering av vindkraft i flere deler av planområdet bør også omtales. En anbefaling for hvordan sumvirkninger kan vurderes i regionale planer, og en redegjørelse for hvordan hensynet til sumvirkninger ivaretas i konsesjonsbehandlingen, vil bli gitt i veilederen.

For regionale planer som angir områder der konfliktpotensialet ved vindkraftutbygging vurderes å være akseptabelt skal det gis en redegjørelse på oversiktsnivå for virkningene for miljø og samfunn av eventuell utbygging, jf forskrift om konsekvensutredninger. Det legges til grunn at verdikartleggingen vil gi grunnlag for en tilfredsstillende beskrivelse av virkningene av planen slik at forskriftens krav oppfylles. Nærmere råd om hvordan kravene i forskriften bør dekkes vil bli gitt i veilederen for arbeidet med regionale planer.

Regionale planer som ikke angir områder som synes akseptable for utbygging, men kun inneholder en verdikartlegging og eventuelt en identifisering av områder med spesielt høyt konfliktpotensial, omfattes ikke av forskrift om konsekvensutredninger.

4.4 Planens virkninger og forholdet til behandling etter energiloven

Etter at den regionale planen er vedtatt i fylkestinget skal den godkjennes ved kongelig resolusjon eller av Miljøverndepartementet. I forbindelse med godkjenningen kan Miljøverndepartementet i samråd med Olje- og energidepartementet og andre berørte departementer, fastsette de endringer i planen som er påkrevd ut fra hensynet til nasjonale interesser, herunder unnta fra godkjenning de forhold som kan legge føringer for senere behandling av eventuelle klagesaker i departementene.

Godkjente regionale planer skal legges til grunn for fylkeskommunal virksomhet og er retningsgivende for kommunal og statlig planlegging og virksomhet i fylket.

Når godkjente regionale planer foreligger vil disse inngå i grunnlaget for NVEs behandling av enkeltprosjekter lokalisert innenfor planområdet. Søknader som er lokalisert i områder som i planen er vurdert å være spesielt konfliktfylt bør normalt ikke imøtekommes. Konesjonsmyndigheten må imidlertid alltid foreta en konkret vurdering av alle fordeler og ulemper i hvert tilfelle, inkludert mulighetene for avbøtende tiltak.

Konesjonssystemet er et sentralt virkemiddel for å oppnå nasjonale energipolitiske mål. Dette innebærer at konesjonsmyndigheten også må vektlegge andre forhold enn de hensyn som i planene er vektlagt ut fra regionale vurderinger og prioriteringer. Konesjonsbehandlingen er dessuten basert på mer detaljert og utfyllende kunnskap innhentet gjennom konsekvensutredninger og høringer av konkrete prosjekter, herunder konsekvensene av eventuell nettførsterkning. Dette innebærer at konesjonssøknader for prosjekter som ligger innenfor et område som i den regionale planen er vurdert til å ha akseptabelt konfliktpotensial kan bli avslått, og at det kan bli gitt konesjon til prosjekter som ligger utenfor slike områder.

I enkelte områder og for enkelte prosjekter vil det være hensiktsmessig å avvente konesjonsbehandlingen til det foreligger godkjente regionale planer. Det anbefales at fylkeskommunen tidlig i planarbeidet tar kontakt med NVE for å få en oversikt over NVEs behandlingsprosess for aktuelle prosjekter i fylket.

5. VINDKRAFT I KOMMUNALE OVERSIKTSPLANER

5.1 Innledning

Her gis anbefalinger om hvordan vindkraft bør behandles i kommuneplanens arealdel og eventuelle kommunedelplaner.

Der en regional plan angir områder hvor konfliktpotensialet ved etablering av vindkraftanlegg vurderes å være akseptabelt, bør dette hensyntas i forbindelse med revisjon av kommuneplanens arealdel.

I områder som i regional plan er angitt som spesielt konfliktfylte i forhold til utbygging av vindkraft, bør det i kommunale oversiktsplaner som hovedregel heller ikke legges til rette for slik utbygging.

Bare i særlige tilfeller vil det være aktuelt å utarbeide egne kommunedelplaner for vindkraft. Dette kan være i situasjoner hvor kommunen positivt ønsker å legge til rette for en betydelig vindkraftutbygging, eller det i en kommune foreligger flere konkrete utbyggingsprosjekter, men hvor det ikke foreligger eller er igangsatt arbeid med regional plan.

I fylker hvor det pågår arbeid med en regional plan for vindkraft bør kommunene ta kontakt med fylket for om mulig å samordne sin kommuneplanrevisjon med det pågående regionale planarbeidet.

Kapittel 7 gir nærmere omtale av behandling av enkeltturbiner og mindre vindkraftanlegg i kommunale oversiktsplaner.

5.2 Avklaring av vindkraft i kommuneplanens arealdel eller kommunedelplan

Områder som i regional plan er angitt som å ha akseptabelt konfliktpotensial, vil normalt være LNF-områder i kommuneplanens arealdel. For å synliggjøre områdene som kan være aktuelle for senere regulering til vindkraftformål, kan det enten utarbeides et temakart som viser disse områdene eller de aktuelle LNF-områdene kan markeres på kommuneplankartet med en skravur. En slik markering vil imidlertid ikke være juridisk bindende for arealbruken.

Dersom kommunen ønsker å utarbeide en kommunedelplan for konkrete planlagte vindkraftprosjekter, eller eventuelt innarbeide konkrete prosjekter i kommuneplanens arealdel, bør anleggene vises som byggeområde eller som område som skal båndlegges for nærmere angitte formål, jf. plan- og bygningsloven § 20-4 nr. 1 og nr. 4. Det mest hensiktsmessige vil være å betegne området som byggeområde (område for

vindkraftanlegg) og samtidig vise til reguleringsplikten etter § 23 nr. 1, jf. kapittel 6. Dersom vindkraftanlegget legges ut som båndlagt område i arealdelen, utløser dette krav om at området må reguleres innen 4 år, eventuelt med 2 års forlengelse.

Kommuneplanens arealdel og kommunedelplaner som angir områder for utbygging av vindkraft etter § 20-4 omfattes av bestemmelsene i forskriften om konsekvensutredninger. For slike planer skal antatte virkninger av utbygging av vindkraft utredes på et overordnet nivå. Detaljerte utredninger gjøres på prosjektnivå i konsekvensutredning og søknad om konsesjon etter energiloven.

I arbeidet med kommunale oversiktsplaner for vindkraft bør kommunen også ta hensyn til de føringer som er gitt i lokale energiutredninger og eventuelle klima- og energiplaner.

6. SAMORDNET BEHANDLING AV VINDKRAFTANLEGG

6.1 Innledning

Bygging av vindkraftanlegg som knyttes til høyspentanlegg er konsesjonspliktig etter energiloven. Vindkraftanlegg omfattes også av plan- og bygningslovens krav om utarbeidelse av reguleringsplan for større bygge- og anleggsarbeider. Vindkraftanlegg på mer enn 10 MW omfattes videre av forskrift om konsekvensutredninger.

I pkt. 6.2 gis en kort beskrivelse av gjeldende regelverk. Med utgangspunkt i dette gir pkt. 6.3 anbefalinger om hvordan behandling etter energiloven, bestemmelsene om konsekvensutredning og bestemmelsene om reguleringsplan bør samordnes. Det gis i tillegg en presisering av hvordan undersøkelsesplikten etter kulturminneloven § 9 bør innpasses i plan- og konsesjonsprosessen. Hensikten er å bidra til en forutsigbar og effektiv plan- og konsesjonsprosess.

Oversiktsplaner for vindkraft med konsekvensutredning omtales i kapitlene 4 og 5. Problemstillinger vedrørende enkeltturbiner og mindre vindkraftanlegg omtales i kapittel 7.

6.2 Gjeldende regelverk

Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE) er delegert myndighet til å treffe vedtak om konsesjon for vindkraftanlegg. Klager på konsesjonen avgjøres av Olje- og energidepartementet i samråd med berørte departementer.

I henhold til plan- og bygningsloven § 23 nr.1 skal det utarbeides reguleringsplan for større bygge- og anleggsarbeider. Myndigheten til å vedta reguleringsplan etter plan- og bygningsloven er lagt til kommunen. Tiltakshavere kan fremme privat reguleringsforslag etter plan- og bygningsloven § 30. Private reguleringsforslag oversendes kommunen for videre behandling. Innsigelser til kommunens planvedtak avgjøres av Miljøverndepartementet.

I henhold til § 7 i plan- og bygningsloven kan det gis dispensasjon fra krav til reguleringsplan. Det er kommunen som har adgang til å dispensere fra reguleringsplikten. Dispensasjon fra reguleringsplikten forutsetter at det foreligger særlige grunner og kan kun gis etter en konkret vurdering i den enkelte sak. Det at tiltaket behandles etter energiloven er et moment i forhold til vurderingen av om det foreligger særlig grunn, men vil ikke alene være grunnlag for dispensasjon. Ved kommunens vurdering av om det foreligger særlige grunner bør kommunen legge vekt på om tiltaket er i samsvar med overordnet plan (kommuneplan eller godkjent fylkesdelplan for vindkraft) og i hvilken grad tiltaket vurderes å komme i konflikt med nasjonale eller viktige regionale hensyn. Avklaring av spørsmålet om dispensasjon bør

skje tidligst mulig. Dersom statlige eller fylkeskommunale etater går mot at det skal gis dispensasjon, bør det faste utvalg for plansaker normalt ikke gi dispensasjon. Det vises til vedlegg I for en nærmere omtale av dispensasjon fra kravet til reguleringsplan og reglene for behandlingen av en dispensasjonssøknad.

I henhold til lov om kulturminner av 1978 skal undersøkelsesplikten etter kulturminneloven § 9 oppfylles og forholdet til automatisk fredete kulturminner avklares, før det gis tillatelse til vindkraftanlegg. Pkt. 6.3.3 og vedlegg II gir en nærmere presisering av hvordan undersøkelsesplikten etter kulturminneloven § 9 bør innpasses i plan- og konsesjonsprosessen.

NVE er ansvarlig myndighet for behandlingen av vindkraftanlegg etter forskrift om konsekvensutredninger av 1. april 2005, jf. § 2 tredje ledd. Av forskriften går det frem at NVE, som ledd i sin behandling, skal sørge for at behandlingen av tiltaket etter energiloven så langt som mulig samordnes med behandlingen etter plan- og bygningsloven. Konsekvensutredningen skal være grunnlag for både konsesjonssøknaden og planforslaget, jf. KU-forskriften § 8 sjette ledd.

Støy fra vindkraftanlegg er definert som forurensning i henhold til forurensningsloven. Støy er nærmere omtalt i kapittel 3.8.

6.3 Anbefalinger om samordnet saksbehandling av vindkraftanlegg

6.3.1 Melding med forslag til utredningsprogram

Den formelle behandling av vindkraftanlegg på mer enn 10MW starter ved at tiltakshaver utarbeider melding med forslag til program for konsekvensutredning. Meldingen er en tidlig varslings av et planlagt tiltak der tiltakshaver beskriver tiltaket og planområdet og legger frem et forslag til hvilke utredninger som skal gjennomføres.

Forhåndskontakt før melding

Før tiltakshaver starter opp den formelle prosessen med en melding bør tiltakshaver ta kontakt med kommunen og orientere om planene. Videre bør tiltakshaver ha gjort seg kjent med planstatus og gjennom kontakt med berørte myndigheter og grunneiere ha gjort seg kjent med viktige hensyn knyttet til området. Aktuelle berørte myndigheter er angitt under de enkelte temaer i kapittel 3.

Innhold i melding med forslag til utredningsprogram

Melding om oppstart av planlegging av vindkraftanlegg skal inneholde en redegjørelse for den planlagte utbyggingen. Planområdet skal vises på kart. Meldingen bør inneholde en oversikt over registreringer med mer som er gjort i området og, på bakgrunn av kjente data og kontakt med berørte myndigheter, redegjøre for viktige hensyn i området. Det skal også kort redegjøres for eventuelle andre meldte, konsesjonssøkte, konsesjonsgitte eller bygde vindkraftanlegg i regionen.

Behandling av meldingen

NVE sender meldingen på høring til kommunen, andre berørte myndigheter og interesseorganisasjoner. I forbindelse med høring av meldingen arrangerer NVE møter med lokale og regionale myndigheter samt offentlige møter der alle kan delta. Hensikten med meldeprosessen er å få synspunkter på tiltaket og innspill til hva som konkret bør utredes som grunnlag for å ta stilling til tiltaket.

Vertskommunen skal avgi uttalelse til meldingen med forslag til utredningsprogram. Kommunens behov for utredninger, herunder forhold av betydning for kommunens stillingtagen til reguleringsplan for tiltaket, skal dekkes gjennom konsekvensutredningen.

Dersom kommunen på meldingstidspunktet stiller seg avvisende til etablering av vindkraftanlegget, bør dette fremgå av høringsuttalelsen fra kommunen. Dersom berørte myndigheter på bakgrunn av meldingen vurderer at tiltaket kan komme i konflikt med nasjonale eller viktige regionale hensyn, skal dette fremgå av uttalelsen til meldingen, jf. forskrift om konsekvensutredninger § 6 tredje ledd.

Etter høring av meldingen forelegger NVE utredningsprogrammet for Miljøverndepartementet for eventuelle kommentarer før det fastsettes. NVE fastsetter utredningsprogrammet på bakgrunn av tiltakshavers foreslåtte utredningsprogram, innspill fra høringsinstansene og erfaring fra andre saker. Utredningsprogrammet er en arbeidsbeskrivelse for tiltakshaver og fastsetter krav til prosess, innhold og omfang for videre utredninger.

Hvis tiltaket på bakgrunn av høring av meldingen synes spesielt konfliktfylt i forhold til miljøverdier og andre samfunnsinteresser, bør NVE gjøre utbygger oppmerksom på dette. Tiltakshaver kan likevel fremme søknad om konsesjon for behandling etter energiloven.

6.3.2 Varsel om oppstart av arbeidet med reguleringsplan

Ved planlegging av større vindkraftanlegg vil det som oftest være hensiktsmessig at tiltakshaver kunngjør oppstart av reguleringsplanarbeidet først etter at NVE har fastsatt program for konsekvensutredningen.

Ved mindre anlegg eller i situasjoner der tiltakshaver har en klar formening om avgrensingen av planområdet, bør normalt kunngjøring av oppstart av reguleringsarbeidet skje samtidig med at meldingen med forslag til utredningsprogram legges ut til offentlig ettersyn.

6.3.3 Utarbeidelse av søknad med konsekvensutredning og planforslag

Ut fra hensynet til en rasjonell prosess for tiltakshaver, vertskommune, berørte myndigheter og interesseorganisasjoner anbefales det at konsesjonssøknad etter

energiloven med konsekvensutredning og forslag til reguleringsplan etter plan- og bygningsloven utarbeides som et samlet dokument.

I konsekvensutredningen skal aktuell turbinstørrelse og aktuelle plasseringer synliggjøres på kart. Utredningen vil sammen med høringsinnspill synliggjøre konsekvenser ved aktuelle plasseringer.

En konsesjon fastsetter alltid rammene for turbinstørrelse og plassering, men det vil som regel bli satt konsesjonsvilkår om detaljplan etter energiloven for å ivareta behovet for eventuelle endringer av antall og plassering av turbinene.

Ved planlegging av større vindkraftanlegg vil det som oftest være aktuelt å ta stilling til valg av turbintype og eller –størrelse etter at det er gitt konsesjon etter energiloven og fattet reguleringsvedtak etter plan- og bygningsloven. Optimal plassering av turbinene (og følgelig internveier) forutsetter detaljerte vindmålinger og -simuleringer innenfor planområdet med utgangspunkt i valgt turbinleverandør. Ved regulering av større vindkraftanlegg etter plan- og bygningsloven vil det således ofte ikke være hensiktsmessig at turbiner og internveier fastsettes i planen, men kun vises som illustrasjoner på plankartet. Det skal gis en reguleringsbestemmelse om krav til utarbeidelse av bebyggelsesplan for tiltaket, jf. pkt. 6.3.6.

Det aktuelle planområdet bør reguleres med reguleringsformål spesialområde, område for vindkraftanlegg, etter plan- og bygningsloven § 25 første ledd nr. 6. Dersom området også har et innslag av bygninger tilhørende vindkraftanlegget kan en kombinasjon av formålene spesialområde og byggeområde etter § 25 første ledd nr. 1 vurderes. Avgrensningen av planområdet i forslag til reguleringsplan skal være lik angivelsen av planområdet i søknaden med konsekvensutredning. Områder av spesiell verdi innenfor planområdet kan markeres eller reguleres til f. eks vern.

Dersom turbinplassering og internveier fastsettes i reguleringsplan, skal undersøkelsesplikten etter kulturminneloven § 9 være oppfylt før vedtak av reguleringsplan.

I tilfeller hvor turbinplassering og internveier ikke fastsettes, men kun illustreres i reguleringsplanen, kan det være aktuelt å utsette deler av § 9-undersøkelsene der disse innebærer omfattende undersøkelser, til etter vedtak av forenklet reguleringsplan.

Vedlegg II gir nærmere redegjørelse for undersøkelsesplikten etter kulturminneloven § 9 for vindkraftanlegg, herunder vilkår for utsettelse av undersøkelsesplikten.

6.3.4 Behandling av søknad med konsekvensutredning og planforslag

Tiltakshaver sender konsesjonssøknad etter energiloven med konsekvensutredning og forslag til reguleringsplan til NVE og til kommunen. Kommunen skal snarest mulig, og senest innen lovens krav på 12 uker, ta stilling til om den vil fremme planforslaget, jf. plan- og bygningsloven § 30 andre ledd.

NVE sender det samlede dokumentet, søknad med konsekvensutredning og reguleringsforslag, på høring til berørte parter og interesseorganisasjoner. Kommunen bør legge planforslaget ut til offentlig ettersyn samtidig med at NVE sender dokumentet på høring og legger konsesjonssøknad med konsekvensutredning ut til offentlig ettersyn. Kommunen og NVE skal begge henvisne til den parallelle behandlingen, men det er kun NVE som fysisk sender dokumentet på høring.

Uttalelser til reguleringsplanen sendes kommunen med kopi til NVE. Uttalelser til søknaden med konsekvensutredningen sendes NVE med kopi til kommunen. Hvis det er hensiktsmessig kan de to uttalelsene være samme brev.

I tilfeller der kommunen ikke ønsker å behandle og legge planforslaget ut til offentlig ettersyn, må kommunen snarest mulig meddele dette til tiltakshaver og NVE med en orientering om grunnlaget for beslutningen. Kommunen kan da avvente NVEs stillingtagen til konsesjonssøknaden før den vurderer å fremme reguleringsforslaget. Om kommunen ikke fremmer planforslaget kan tiltakshaver få prøvet spørsmålet om utleggelse av planforslaget i kommunestyret, men det er ikke klageadgang på kommunestyrets vedtak om ikke å legge et planforslag ut til offentlig ettersyn.

NVE vil i slike tilfeller vurdere om saksbehandlingen etter energiloven skal fortsette med høring av søknad med konsekvensutredning.

I særskilte tilfeller, når gjennomføringen av viktige samfunnsmessige hensyn tilsier det, kan Miljøverndepartementet henstille til kommunen å utarbeide og vedta reguleringsplan, eller selv gjøre det, jf. plan- og bygningsloven § 18.

6.3.5 Sluttbehandling av søknad og reguleringsforslag

Etter høring av konsesjonssøknad med konsekvensutredning, vil NVE på bakgrunn av uttalelsene til søknaden med konsekvensutredning ta stilling til om det kreves ytterligere utredninger av tiltaket og dets virkninger. I forbindelse med NVEs sluttbehandling arrangeres normalt en sluttbefaring slik at NVE skal få en oversikt over anleggenes plassering i terrenget, og slik at grunneier- og rettighetsrepresentanter samt lokale og regionale myndigheter og interesseorganisasjoner skal få anledning til å komme med utfyllende merknader.

Når NVE har et tilstrekkelig beslutningsgrunnlag for å ta stilling til prosjektet, vil NVE avgjøre om, og på hvilke vilkår, det skal gis konsesjon.

Etter offentlig ettersyn er det kommunestyret som fatter vedtak der det tas stilling til forslaget til reguleringsplan.

6.3.6 Detaljplanlegging - utarbeidelse av bebyggelsesplan og detaljplan

I de tilfeller det er gitt bestemmelse i reguleringsplanen om utarbeidelse av bebyggelsesplan etter plan- og bygningsloven, skal bebyggelsesplanen fastsette endelig turbinplassering, internveier og eventuelt også tilførselsveier.

I arbeidet med bebyggelsesplan skal tiltakshaver legge til grunn de føringer som er gitt i konsesjon og reguleringsplan, herunder eventuelle vilkår og bestemmelser om nærmere undersøkelser.

Prosesskravene for bebyggelsesplan er som for reguleringsplan, med unntak av at det er det faste utvalg for plansaker og ikke kommunestyret som vedtar bebyggelsesplan. Fylkeskommunen og berørte statlige fagmyndigheter skal alltid ha bebyggelsesplanen til uttalelse.

Eventuell detaljplan etter energiloven bør utarbeides i nært samarbeid med vertskommune og skal forelegges NVE før anleggsarbeider igangsettes. Dersom endelig utbyggingsløsning avviker vesentlig fra løsningen(e) som er presentert i søknad med konsekvensutredning, vil NVE sende detaljplanen på høring.

Behandling av bebyggelsesplan skal så langt som mulig samordnes med behandling av detaljplan og utarbeides som et felles dokument.

6.4 Innsigelse til kommunale planer

Dersom myndigheter ut fra nasjonale eller viktige regionale interesser, eller forhold i nabokommune, har innvendinger mot et kommunalt planforslag, kan det fremmes innsigelse til planen. Dette gjelder både for kommuneplan, reguleringsplan og bebyggelsesplan. Myndigheter med innsigelseskompetanse er berørte statlige fagmyndigheter, fylkesmannen, fylkeskommunen og berørte nabokommuner. Grunneiere og tiltakshavere har ikke innsigelsesrett.

Er det fremmet innsigelse, kan fylkesmannen mekle mellom kommunen og innsigelsesmyndigheten. Foreligger et omforent meklingsresultat, kan kommunen egengodkjenne planen. Hvis det ikke mekles, eller mekling ikke fører frem, sendes saken Miljøverndepartementet for avgjørelse. Departementets avgjørelse er endelig.

For å skape forutsigbarhet skal en eventuell innsigelse varsles på tidligst mulig stadium i planprosessen, når det er klart om planen vil være i strid med nasjonale eller viktige regionale interesser.

Det kan ikke fremmes ny innsigelse mot forhold som det tidligere har vært fremmet innsigelse mot, og som er blitt avgjort i løpet av de ti foregående år, jf pbl § 27-2 nr. 2, andre ledd.

6.5 Klage på planvedtak og tillatelser

Berørte parter og andre med rettslig klageinteresse kan påklage kommunestyrets vedtak om å godkjenne reguleringsplan. Det kan på samme måte klages på vedtak av det faste utvalget for plansaker om å godkjenne bebyggelsesplan. Fylkesmannen er delegert myndighet av Miljøverndepartementet til å avgjøre klagesaker etter plan- og bygningsloven.

Miljøverndepartementet kan kalle inn klagesaker fra Fylkesmannen til endelig vedtak i departementet hvis det er påkrevd ut fra hensynet til nasjonale eller viktige regionale interesser. Dette kan eksempelvis være for å sikre en samordnet klagebehandling i planspørsmålet med klagebehandling etter energiloven i Olje- og energidepartementet.

Tillatelser etter energiloven, herunder konsesjonsvedtak og godkjenning av detaljplan, kan påklages av berørte kommuner, grunneiere, tiltakshavere, interesseorganisasjoner og andre med rettslig klageinteresse. Dersom NVEs vedtak blir påklaget vurderer NVE først om de finner grunnlag for å omgjøre vedtaket, før det oversendes Olje- og energidepartementet som avgjør saken i samråd med berørte departementer, jf. forvaltningslovens regler om klagebehandling.

Figur 1. Samordnet behandling av vindkraftanlegg etter energiloven og plan- og bygningsloven

Behandling etter energiloven og KU-forskriften	Behandling etter plan- og bygningsloven
Kontakt mellom tiltakshaver, kommune, grunneiere og berørte myndigheter	Evt. kunngjøring av oppstart av reguleringsarbeid (avisannonse)
Tiltakshaver utarbeider melding med forslag til utredningsprogram.	-
NVE sender melding med utredningsprogram på høring og holder offentlig møte	Kontakt mellom tiltakshaver, kommune, grunneiere og berørte myndigheter
NVE oppsummerer høringsuttalelser og forelegger utredningsprogram for MD før det fastsettes.	Kunngjøring av oppstart av reguleringsarbeid (avisannonse), som hovedregel etter at utredningsprogram er fastsatt
Tiltakshaver utarbeider konsesjonssøknad og konsekvensutredning for bestemte turbinstørrelser og detaljplassering som vurderes som mest sannsynlig	Tiltakshaver utarbeider forslag til reguleringsplan
Konsesjonssøknad og konsekvensutredning sendes på høring av NVE	Planforslaget oversendes kommunen som vedtar om planforslaget skal fremmes og legges ut til offentlig ettersyn og høring. Et eventuelt negativt vedtak skal meddeles NVE. <i>Eventuell innsigelse til plan</i>
Behandling av konsesjonssøknad i NVE, eventuelle krav til tilleggsutredninger	Behandling av planforslaget i kommunen
Konsesjonsvedtak	Vedtak av reguleringsplan
<i>Eventuell klage på konsesjon</i>	
<i>Endelig konsesjonsvedtak (OED)</i>	<i>Endelig planvedtak (MD)</i>
Tiltakshaver utarbeider detaljplan med eventuell endret fastsetting av turbinplassering og internveier	Tiltakshaver utarbeider bebyggelsesplan med endelig fastsetting av turbinplassering og internveier
NVE behandler detaljplan etter samråd med kommunen	Kommunen vedtar bebyggelsesplan etter samråd med NVE

7. ENKELTTURBINER OG MINDRE VINDKRAFTANLEGG

7.1 Innledning

Parallelt med utviklingen av store vindkraftanlegg er det interesse for etablering av enkeltturbiner og mindre vindkraftanlegg. Dette omfatter både anlegg til egen energiforsyning og anlegg som koples til nettet for videresalg av energi. Her gis anbefaling om behandlingen av saker som ikke omfattes av bestemmelsene om konsekvensutredning, men som normalt omfattes av kravet om konsesjonssøknad etter energiloven.

Lokalt kan enkeltturbiner og mindre vindkraftanlegg ha positive sider knyttet til energiforsyning og næringsutvikling. I nasjonal og regional sammenheng er slike anlegg av mindre betydning energimessig enn store vindkraftanlegg. Hensynet til ønsket om lavest mulig miljø- og samfunnskostnader per kWh tilsier generelt en prioritering av større utbygginger konsentrert til avgrensede områder fremfor spredt utbygging av mindre anlegg. Det vises i denne sammenheng til erfaringene fra Danmark hvor det er innført en støtteordning for å fremme at eldre, mindre effektive vindturbiner blir byttet ut med nyere, mer effektive turbiner. Formålet er å oppnå en bedre anvendelse av landskapsressursene. I tillegg vil støy også kunne være mer fremtredende ved enkeltturbiner og småskalaanlegg ettersom de ofte plasseres nærmere bebygde områder og fordi små turbiner kan støye mer enn store turbiner på grunn av høyere turtall.

Det vises for øvrig til viktige mål og hensyn omtalt i kapittel 2 og 3 som i stor grad vil være relevante også for mindre anlegg.

7.2 Saksbehandling

Etablering av enkeltturbiner og mindre anlegg faller inn under begrepet større bygge- og anleggsarbeider etter § 23 i plan- og bygningsloven og krever normalt utarbeidelse av reguleringsplan. I områder som i kommuneplanens arealdel er angitt som landbruks-, natur- og frilufsområder (såkalte LNF-områder), er tiltak i forbindelse med landbruk (stedbunden næring) tillatt uten regulering etter plan- og bygningsloven. Landbruks- og matdepartementet og Miljøverndepartementet har i veilederen om plan- og bygningsloven og landbruk pluss (T-1443, 2005) klargjort at vindkraftanlegg er å anse som landbrukstiltak hvis anlegget i det vesentlige forsyner gården med egen energi.

Hvis en vesentlig del av den produserte energien går til videresalg vil dette unntaket ikke gjelde, og anlegget vil kreve regulering etter plan- og bygningsloven eller dispensasjon fra dette kravet. Det vises til kapittel 6 og vedlegg I for omtale av dispensasjon fra reguleringsplikten.

Enkeltturbiner og mindre anlegg som skal knyttes til høyspent nett krever søknad om konsesjon etter energiloven i tillegg til behandling etter plan- og bygningsloven. For disse anleggene bør en samordnet saksbehandling etter de to lovverkene slik dette er beskrevet i kapittel 6 legges til grunn.

7.3 Kommunale retningslinjer for enkeltturbiner og mindre anlegg

Hensynet til andre areal-, miljø, og samfunnsinteresser tilsier at kommunene i forbindelse med revisjon av kommuneplanens arealdel bør gjøre helhetlige og langsiktige vurderinger av om det er ønskelig å tilrettelegge for utbygging av enkeltturbiner og mindre anlegg.

Dersom kommunen ønsker å tilrettelegge for utbygging, bør det gis retningslinjer etter plan- og bygningsloven om i hvilke områder det bør kunne etableres enkeltturbiner og mindre anlegg og hvor omfattende utbygging som bør kunne tillates. Slike retningslinjer (om spredt utbygging) kan også gis for LNF-områder.

Der det foreligger regionale planer med retningslinjer for etablering av vindkraftanlegg vil disse være retningsgivende for de kommunale vurderingene.

I forbindelse med revisjon av arealdelen til kommuneplanen kan det også gis retningslinjer for behandling av enkeltsaker.

Vedlegg I

NÆRMERE OM DISPENSASJON FRA KRAVET TIL REGULERING

Energiltak er omfattet av planbestemmelsene i plan- og bygningsloven. Det betyr at vindkraftanlegg skal bygges i samsvar med plan. I de tilfellene det fremmes en søknad for utbygging i et område som i kommuneplanens arealdel er utlagt til andre formål enn vindkraftanlegg, f. eks som LNF-område, må arealbruken endres ved revidering av planen eller det må utarbeides en reguleringsplan som endrer arealbruken.

I henhold til plan- og bygningsloven § 23 nr. 1 er det krav om at det skal utarbeides reguleringsplan for større bygge- og anleggsarbeider. Vindkraftanlegg vil være å anse som større bygge- og anleggsarbeider. Reguleringsplikten gjelder uavhengig av om området er avsatt til vindkraft i overordnet plan.

I henhold til § 7 i plan- og bygningsloven kan det gis dispensasjon fra krav om reguleringsplan. Det er kommunen som har adgang til å dispensere fra reguleringsplikten. Dispensasjon fra reguleringsplikten forutsetter at det foreligger særlige grunner og kan kun gis etter en konkret vurdering i den enkelte sak. Uttrykket "særlige grunner" må sees i forhold til de offentlige hensyn som skal ivaretas gjennom planleggingen. Dersom tiltaket umiddelbart strider mot disse hensyn, foreligger det ikke særlige grunner, og det er ikke adgang til å gi dispensasjon. Er det imidlertid overvekt av hensyn som taler for dispensasjon vil lovens krav til særlige grunner være oppfylt, og det faste utvalget for plansaker må da foreta en skjønnsmessig vurdering av om dispensasjon bør gis.

Som omtalt i kapittel 6.2 vil det at tiltaket behandles etter energiloven være et moment i forhold til vurderingen av om det foreligger særlig grunn, men vil ikke alene være grunnlag for dispensasjon. Ved kommunens vurdering av om det foreligger særlige grunner bør kommunen legge vekt på om tiltaket er i samsvar med oversiktsplan (kommuneplanens arealdel, kommunedelplan eller godkjent fylkesdelplan for vindkraft) og i hvilken grad tiltaket vurderes å komme i konflikt med nasjonale eller viktige regionale hensyn. Dersom statlige eller fylkeskommunale etater, med henvisning til forannevnte forhold, går imot at det skal gis dispensasjon, bør det faste utvalg for plansaker normalt ikke gi dispensasjon.

Behandling av dispensasjon og klageadgang

Spørsmålet om dispensasjon fra reguleringsplikten bør avklares så tidlig i prosessen som mulig. Utbygger bør ta kontakt med kommunen om dette spørsmålet før ferdigstilling av meldingen. Dersom utbygger ønsker å søke kommunen om dispensasjon bør dette fremgå av meldingen. Fylkeskommunen og statlige sektormyndigheter vil da uttale seg om i hvilken grad tiltaket kan komme i konflikt med nasjonale eller viktige regionale hensyn.

Dersom kommunen gir dispensasjon mot statlige eller fylkeskommunale myndighetsorganers tilrådning vil vedtaket kunne påklages. Det er fylkesmannen som (på delegasjon) skal vurdere spørsmålet om gyldigheten og holdbarheten av et dispensasjonsvedtak i strid med sektormyndighetenes eller fylkeskommunens interesser. Dersom fylkesmannen har gått mot dispensasjon vil saken behandles av en settefylkesmann eller avgjøres av Miljøverndepartementet.

Når statlige sektororganer eller fylkeskommunen har uttalt seg og hatt merknader, har de også krav på underretning om vedtaket slik at de eventuelt kan nytte klageretten.

Når det gjelder undersøkelsesplikten etter kml. § 9 i tilfeller der det gis dispensasjon vises det til vedlegg II.

Vedlegg II

NÆRMERE OM UNDERSØKELSER ETTER KULTURMINNELOVEN § 9

1. Generelt om automatiske fredete kulturminner og ansvarsfordeling

Ved planlegging av vindkraftanlegg gjelder kulturminneloven (kml) § 9 om plikt til å undersøke om tiltaket vil virke inn på automatisk fredete kulturminner. Hva som regnes som automatisk fredede kulturminner fremgår av kml. § 4.

Tiltakshaver bør så tidlig som mulig ta kontakt med kulturminnemyndigheten for å avtale når undersøkelsene i området skal gjennomføres. Kulturminnemyndigheten skal, basert på en slik henvendelse, sette opp en plan for hvordan registreringene skal gjennomføres og i hvilke deler av planområdet det i så fall er aktuelt.

Automatisk fredete kulturminner

Dette er kulturminner fra tiden før 1537 e.Kr. De omfatter alle spor etter menneskelig virksomhet fra et tidsspenn på omkring 10 000 år. Det dreier seg derfor også om et stort spenn i typer kulturminner, for eksempel: Boplasser, fangstinnretninger, spor etter jordbruk, industrielle anlegg for jernproduksjon, gravminner, kirkebygg osv. Svært mange av disse kulturminnene ligger skjult under markoverflaten. Bare et fåtall er synlige strukturer i terrenget. Dette får konsekvenser for valg av registreringsmetodikk.

Kulturminnene har svært nær sammenheng med topografi, naturforhold og landskap, og kulturminnetyper, antall og utstrekning vil følgelig variere fra område til område. Noen steder vil kulturminnene inngå som en del av en større helhet eller sammenheng og kunne defineres som sammenhengende kulturmiljø. Områder som er svært rike på kulturminner vil kreve at en gjør omfattende undersøkelser for å få oversikt over konfliktpotensialet, andre vil være funnfattige og undersøkelsene kan gjøres tilsvarende begrenset.

Samiske kulturminner

Også samiske kulturminner eldre enn 100 år er automatisk fredet. Disse omfatter både stående bygninger og andre typer kulturminner over og under markoverflaten. Forholdene mht. omfang og utbredelse vil være de samme som for kulturminnene nevnt ovenfor.

Stående bygninger

Stående bygninger som er erklært å være fra perioden 1537-1649 er også automatisk fredet. Disse kulturminnene skal tinglyses. Håndteringen av dem i plansammenheng er som for vedtaksfredete kulturminner, dvs. dispensasjon kan kun gis etter vedtak i medhold av kulturminneloven.

Skipsfunn

Skipsfunn eldre enn 100 år har et automatisk vern. Dette gjelder skip under vann og gjenstander som er mistet/kastet fra skip der det ikke lenger er rimelig mulighet for å finne ut om noen er eier eller i så fall hvem dette er.

Formålet med undersøkelser etter kml. § 9 er å kartlegge bestanden av automatisk fredete kulturminner og skipsfunn, jf. kml. § 14, og å få oversikt over mulige konflikter mellom disse kulturminnene og planlagt tiltak. Dette innebærer en arkeologifaglig registrering.

For at kravet til § 9-undersøkelser skal være oppfylt, må antall kulturminner, typer, datering, utstrekning, tilstand og kontekst være tilstrekkelig utredet til at kulturminneforvaltningen har grunnlag for å uttale seg om evt. konflikter i forhold til planlagt tiltak.

Når undersøkelsesplikten etter kml. § 9 er oppfylt kan det ved konflikt mellom tiltaket og automatisk fredete kulturminner, eventuelt gis dispensasjon fra kulturminneloven, jf. § 8 fjerde ledd og § 8 første ledd og arealet kan tas i bruk til tiltaket etter at eventuelle vilkår i reguleringsbestemmelsene eller vilkår i konsesjonen er oppfylt. Eksempel på vilkår er krav om arkeologisk utgravning av automatisk fredete kulturminner.

Tiltak som kan innebære konflikt

I følge kml. § 3 må ingen uten at det er lovlig etter kml. § 8 "sette i gang tiltak som er egnet til å skade, ødelegge, grave ut, flytte, forandre, tildekke, skjule eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredet kulturminne eller fremkalle fare for at dette kan skje." Forbudet gjelder således både ulike typer fysiske inngrep samt tiltak som er egnet til å "utilbørlig skjemme" kulturminnene "eller fremkalle fare for at dette kan skje". Alle fysiske tiltak innenfor planområdet må vurderes i forhold til dette.

Registreringskostnader

I følge kml. § 10 skal "tiltakshaver" bekoste de arkeologiske registreringene. Dersom § 9-undersøkelsene blir gjennomført etter at reguleringsplanen er lagt ut på offentlig høring, er kommunen å regne som tiltakshaver etter loven. Kommunen og utbygger kan gjøre avtale om at utbygger bærer kostnadene for eventuelle undersøkelser etter § 9.

Tiltakshaver har ikke klageadgang på omfanget av arkeologiske registreringer, som regnes som såkalt prosessledende vedtak. Dersom tiltakshaver finner at omfanget er urimelig, kan denne henvende seg til Riksantikvaren, som vurderer (og uttaler seg til) rimeligheten av omfanget.

”Vedkommende myndighet” etter loven

Det er den regionale kulturminneforvaltningen (fylkeskommunen/Sametinget) som vurderer om, når, på hvilken måte og i hvilket omfang det skal gjennomføres § 9-undersøkelser og sørge for at de blir gjennomført. Fylkeskommunen/Sametinget er etter forskrift om faglig ansvarsfordeling mv. etter kulturminneloven, høringsinstans og skal avgi endelig uttalelse til en plan eller planlagt tiltak på vegne av kulturminneforvaltningen. For skipsfunn skal de respektive sjøfartsmuseene sørge for gjennomføring av registreringer, og for middelalderske kirkesteder har Riksantikvaren dette ansvaret. Disse instansene uttaler seg derfor til fylkeskommunen/Sametinget som innarbeider uttalelsene i sin uttalelse.

Hvem kan gjennomføre § 9 undersøkelser?

Fylkeskommunen/Sametinget har forvaltningsansvaret knyttet til § 9-undersøkelsene. Også andre forvaltnings- og forskningsinstanser kan gjennomføre selve undersøkelsene i felt innenfor sine ansvarsområder eller delegerte ansvarsområder. Det kan i noen tilfeller være rasjonelt at de samme personene som utarbeider en KU for kulturminner også foretar § 9-registreringene i området. Det aktuelle museet med ansvar for forvaltningen av skipsfunn sørger for å gjennomføre nødvendige registreringer under vann. Riksantikvaren besørger evt. registreringer for de kulturminnene direktoratet har førsteinstansansvar for.

Registreringsmetoder

Kun et fåtall av de automatisk fredete kulturminnene som fins, er kjent i dag. I de fleste arealplansaker må en derfor regne med at det er nødvendig å gjennomføre nye eller supplerende registreringer. Metodene som benyttes i registrering av kulturminner varierer i forhold til hva slags kulturminner eller kulturmiljø man forventer å finne og hva slags landskap planområdet ligger i.

Under følger en kort beskrivelse av noen av de metoder som benyttes. I tillegg til disse er det også flere metoder som kan påvise kulturminner under bakken, men som ikke medfører inngrep i kulturminnene, for eksempel magnetometer og georadar.

Metode	Innhold
1. Forhåndsvurdering av planområdet. Prognoser.	Potensialet for å finne ukjente automatisk fredete kulturminner i et planområde vurderes med bakgrunn i bred arkeologifaglig kunnskap samt bl.a. arkivgjennomgang, kjente kulturminner, beskrivelser, landskapstype, topografi samt evt. befaring i området. Aktuelle områder for registrering velges ut på bakgrunn av dette.
2. Befaringer (overflaterregistreringer)	Visuelle metoder for å registrere kulturminner som er synlig i terrenget.
3. Prøvestikk	Metode for å registrere kulturminner som ikke er synlige på markoverflaten (særlig utmark). Det graves små prøveruter (ca 0,5x0,5m) i utvalgte områder.

	Oppgravd masse sålde for å finne gjenstander som for eksempel flintpilespisser og flintavslag (fra redskapsproduksjon), keramikk eller annet som kan fortelle om aktivitet i forhistorisk tid.
4. Prøvesjaktning	Metode for å registrere kulturminner som ikke er synlige på overflaten (mest vanlig i innmark). Matjordlaget fjernes systematisk med gravemaskin i utvalgte områder (2-4m brede sjakter) for å avdekke spor etter bosetning og lignende i undergrunnen.
5. Marinarkeologisk undersøkelse	Dykkerundersøkelser, seismikk, sonar, bunnpenetrerende/sidescan, ROV-undersøkelser eller kombinasjon av disse for å finne kulturminner under vann.
6. Intervjuer	Samtaler med lokalbefolkning (særlig ved registrering av samiske kulturminner).

2. Saksgang og ansvar

Saksgangen beskrevet nedenfor er basert på at forskrift om konsekvensutredninger og kulturminnelovens § 9 oppfylles slik at det frembringes informasjon om automatisk fredete kulturminner som er beslutningsrelevant for de ulike stadier av myndighetenes saksbehandling etter plan- og bygningsloven og energiloven, og tilpasset særtrekk ved vindkraftanleggs bruk av arealer innen planområdet. Kapittel 6 angir hvordan behandlingen etter de to lovene bør samordnes. Dersom tiltakshaver ser det formålstjenlig, og forutsatt avklaring med kulturminnemyndigheten, kan de nødvendige undersøkelser gjennomføres i tidligere stadier av saksbehandlingen.

2.1 Kulturminnemyndighetens uttalelse til melding med utredningsprogram

Kulturminnemyndigheten skal ved høring av melding med utredningsprogram, klargjøre kulturminneinteressene i området og behov for utredninger.

Kulturminnemyndigheten skal gi en forhåndsvurdering av potensialet for funn av automatisk fredete kulturminner i planområdet og behovet for undersøkelser etter § 9 i kulturminneloven. Dette tilsvarer rad en i tabellen over; Forhåndsvurdering av planområdet. Denne vurderingen kan med fordel gjøres i forkant av at meldingen utarbeides, jfr. kap. 6.3.1.

Kulturminnemyndighetens vurdering av potensialet for funn innenfor planområdet vil være basert på bred arkeologifaglig kunnskap og erfaring, generelt kjennskap til området, arkivgjennomgang, kjente kulturminner, ulike typer beskrivelser, stedsnavn, topografi, lokalhistorisk kunnskap, intervju med mer.

Dersom kulturminneforvaltningen med utgangspunkt i eksisterende kunnskap om kulturminnene i området, vurderer at konflikten i forhold til kulturminner blir så stor at man vil ha innsigelse til planen, vil det ikke bli gjennomført § 9 undersøkelser, eller disse vil ha et svært begrenset omfang.

2.2 Vurdering av automatiske fredede kulturminner i konsekvensutredningen

I konsekvensutredningen skal det gis en beskrivelse av tiltakets mulige virkninger for kjente kulturminner og kulturmiljø og en nærmere vurdering av potensialet for funn av automatisk fredede kulturminner.

Konsekvensutredningen skal gi myndighetene nødvendig kunnskapsgrunnlag for å vurdere om etablering av vindkraftanlegg i planområdet er akseptabelt ut fra hensynet til automatisk fredede kulturminner.

For å få den nødvendige kunnskapen om forholdet til automatisk fredede kulturminner skal det i alle vindkraftsaker foretas befaringsperson med relevant faglig kompetanse, jf. rad to i tabellen, i forbindelse med utredningsarbeidet.

Gjennomføring av befaringsperson og avklaring av sannsynligheten for funn av automatisk fredede kulturminner i arbeidet med konsekvensutredningen vil gi tiltakshaver viktig informasjon knyttet til avgrensingen og eventuelle endringer av selve planområdet. Det vil vanligvis innebære økte kostnader for tiltakshaver dersom slike nødvendige tilpasninger må gjøres etter at konsekvensutredningen er ferdigstilt og søknad/offentlig ettersyn av reguleringsplanforslaget er gjennomført.

Dersom befaringspersonene gir grunn til å tro at det *ikke* er sannsynlig å finne automatisk fredede kulturminner som vil kunne komme i konflikt med etablering av et vindkraftanlegg i planområdet, kan kulturminnemyndigheten avgjøre at undersøkelsesplikten etter kml. § 9 er oppfylt.

Dersom befaringspersonene gir grunn til å tro at det *er* sannsynlig med funn av automatisk fredede kulturminner som gjør hele eller større deler av planområdet uegnet til vindkraftformål, bør det foretas noe mer detaljerte undersøkelser med relevant metode som ledd i arbeidet med konsekvensutredningen. Undersøkelsene skal konsentreres til de områdene innenfor planområdet der slike funn fremstår som mest sannsynlige. Formålet med eventuelle detaljundersøkelser allerede i forbindelse med konsekvensutredning er å gi myndighetene tilstrekkelig kunnskapsgrunnlag for å vurdere om konfliktpotensialet ved etablering av vindkraftanlegg i planområdet er akseptabelt ut fra hensynet til automatisk fredede kulturminner.

Pkt. 2.3 og 2.4 beskriver videre saksgang for § 9-undersøkelser henholdsvis der reguleringsplan fastsetter turbinplassering og internveier og der det utarbeides forenklet reguleringsplan.

2.3 Behandling av forslag til reguleringsplan med fastsatt turbinplassering og internveier

Dersom turbinplassering og internveier fastsettes i reguleringsplan skal alltid forholdet til automatisk fredete kulturminner være avklart før vedtak av planen. I slike tilfeller vil det normalt være hensiktsmessig for tiltakshaver å få oppfylt § 9-undersøkelsene som del av konsekvensutredningen, jf. pkt. 2.2. Paragraf 9-undersøkelsene skal konsentreres til området for det fysiske inngrep, dvs. planlagt turbinplassering, internveier mv., og deres umiddelbare nærhet.

Dersom § 9-undersøkelsene ikke er gjennomført i arbeidet med konsekvensutredningen, skal kulturminneforvaltningen, innen 3 måneder etter å ha mottatt søknad og planforslag med konsekvensutredning, undersøke om tiltaket vil virke inn på automatisk fredete kulturminner. Fristen kan forlenges med 1 måned, og den kan forlenges ytterligere etter søknad til Riksantikvaren. Dette vil særlig være aktuelt der planforslaget mottas på en tid av året da det ikke vil være mulig å gjennomføre undersøkelser i planområdet.

Et forslag til reguleringsplan som fastsetter området for fysiske inngrep er også en søknad om dispensasjon fra automatisk fredning dersom det er konflikt mellom reguleringsformålet og automatisk fredete kulturminner. Endelig uttalelse fra kulturminneforvaltningen vil være en avklaring av om det er en slik konflikt, og hvordan den skal løses.

Kulturminneforvaltningens ansvar i registreringsfasen er altså å påvise og avgrense eventuelle automatisk fredete og vernetede kulturminner og vurdere eventuell konflikt med utbyggingstiltakene. Kulturminneforvaltningen skal også vurdere muligheten for tilpasninger av tiltaket i dialog med tiltakshaver for å unngå/redusere eventuell konflikt med fornminner og kulturminner generelt.

Undersøkelsene gjennomføres til man har det nødvendige kunnskapsgrunnlaget for å kunne ta stilling til planforslaget.

2.4 Utsettelse av undersøkelsesplikten ved forenklet reguleringsplan

Som presisert i retningslinjene pkt. 6.3.3 vil det ved regulering av større vindkraftanlegg etter plan- og bygningsloven ofte være store muligheter for justering av turbinplassering og internveier. Følgelig vil det ofte ikke være hensiktsmessig at turbiner og internveier fastsettes bindende i planen, men at det utarbeides en forenklet reguleringsplan der turbiner og internveier kun vises som illustrasjoner på plankartet.

Hensynet til kulturminner, andre miljøverdier og effektiv ressursbruk tilsier at i slike tilfeller kan det være aktuelt å utsette deler av § 9-undersøkelsene der disse innebærer omfattende undersøkelser, til etter vedtak av forenklet reguleringsplan. Slik utsettelse av undersøkelsesplikten forutsetter at det foreligger tilstrekkelig kunnskapsgrunnlag for å vurdere om konfliktpotensialet ved etablering av vindkraftanlegg i planområdet er akseptabelt ut fra hensynet til automatisk fredede kulturminner, jf pkt. 2.2. Utsettelse avgjøres av Riksantikvaren, etter forespørsel, i forbindelse med Riksantikvarens uttalelse til konsesjonssøknad med konsekvensutredning og planforslag.

Dersom det gis utsettelse skal det gis en bestemmelse til reguleringsplanen om at undersøkelsesplikten etter kulturminneloven skal oppfylles før vedtak av bebyggelsesplan. Paragraf 9-undersøkelsene knyttet til bebyggelsesplan skal konsentreres til områder for det fysiske inngrep, dvs. planlagt turbinplassering, internveier mv., og deres umiddelbare nærhet, der det etter en arkeologifaglig vurdering er potensial for funn.

2.5 Paragraf 9-undersøkelser ved dispensasjon fra kravet om reguleringsplan

I tilfeller der det er gitt dispensasjon fra kravet til reguleringsplan etter pbl. § 7, ivaretas undersøkelsesplikten etter kml. § 9 i konsesjonsbehandlingen. Dette innebærer at konsesjon i utgangspunktet ikke skal gis før § 9 er oppfylt.

Dersom det skal fastsettes konsesjonsvilkår om utarbeidelse og godkjenning av detaljplan etter energiloven, jf kapittel 6.3.6, skal avgjørelse om utsettelse av deler av § 9-undersøkelser, og selve undersøkelsesplikten, følge samme mønster og samme forutsetninger som ved forenklet reguleringsplan etter plan- og bygningsloven som beskrevet i pkt. 2.4 over.

2.6 Dispensasjon fra automatisk fredning og arkeologiske utgravninger

Dersom et tiltak kommer i konflikt med automatisk fredete kulturminner må det vurderes om det kan gis dispensasjon fra fredningen gjennom vedtak av reguleringsplan. I så fall vil det vanligvis bli stilt vilkår om arkeologisk utgravning av kulturminnene dersom disse er i direkte konflikt med tiltaket. Vilkårene innarbeides i reguleringsbestemmelsene.

Dersom undersøkelsesplikten er utsatt til bebyggelsesplan vil vurderingen av om det kan gis dispensasjon fra fredning først skje ved vedtak av bebyggelsesplan.

Er det stilt vilkår om arkeologisk utgravning før utbyggingen kan settes i gang, må utbygger ta kontakt med kulturminneforvaltningen slik at vilkårene kan oppfylles.

Utgravninger planlegges og gjennomføres av arkeologiske museer og følger en prosjektplan og et budsjett som vedtas særskilt i hht. kml. § 10. Dette vedtaket kan evt. påklages.

2.7 Funn av automatiske fredete kulturminner etter anleggsstart

Viser det seg at anleggsarbeidet kan virke inn på automatisk fredet kulturminne, skal arbeidet stanses i den grad det kan påvirke kulturminnet og det skal sendes melding til regional kulturminnemyndighet, jf. kml. § 8 andre ledd. Varslingsplikten gjelder enhver som utfører arbeid for tiltakshaver. Plikten etter denne bestemmelsen gjelder ikke kulturminner som det er gitt tillatelse til inngrep i forbindelse med konsesjons- og planbehandlingen, jf § 8 første og fjerde ledd.

Ved melding om funn skal regional kulturminnemyndighet kontakte Riksantikvaren som snarest tar stilling til om og i hvilken grad arbeidet kan fortsette. Dersom funnet er av en slik karakter at hensynet til kulturminnet ikke kan ivaretas ved flytting av internveier og turbinpunkter, andre avbøtende tiltak, eller ved arkeologisk utgraving, kan Riksantikvaren fatte vedtak om at anleggsarbeidet ikke kan gjennomføres. Ved andre funn kan Riksantikvaren fastsette vilkår for fortsettelse av arbeidet. Riksantikvarens vedtak kan påklages til Miljøverndepartementet.

Vedlegg III

NÆRMERE OM BEHANDLING AV VINDKRAFTSAKER I SAMISKE OMRÅDER

1. Statlige myndigheters plikt til å konsultere med Sametinget og eventuelt øvrige berørte samiske interesser

Saksbehandling av vindkraftsaker etter plan- og bygningsloven og energiloven gir anledning til medvirkning fra samiske interesser på linje med andre berørte. Det vises til kapittel 6 for nærmere redegjørelse for kravene til høring og medvirkning i behandlingen av vindkraftanlegg etter de to lovverkene. Samiske interesser bør videre delta aktivt i planarbeidet der det utarbeides regionale planer for vindkraft. Det vises til kapittel 4 for omtale av regionale planer for vindkraft.

I tillegg til de generelle kravene til medvirkning som ligger i behandlingen etter plan- og bygningsloven og energiloven, gjelder egne krav til konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget og eventuelt øvrige berørte samiske interesser.

Som urfolk har samene en rett til å bli konsultert i saker som kan påvirke dem direkte. Målsettingen med konsultasjonene skal være å oppnå enighet om foreslåtte tiltak. Dette er fastslått i ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater (1989), som Norge ratifiserte i 1990. Avtale om nærmere prosedyrer for konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget i slike saker ble inngått 11. mai 2005. Prosedyrene ble fastsatt ved kgl.res. 1. juli 2005.

Konsultasjonsplikten gjelder for statlige myndigheter. I saker der kommunene har fått delegert statlig myndighet, vil konsultasjonsprosedyrene også kunne gjelde for kommunene, dersom vilkårene for øvrig er til stede. Prosedyrene gjelder også for statsforetak, slik som Statskog, og for statlige selskaper, i den grad disse utøver forvaltningsmyndighet etter delegasjon fra overordnet statlig myndighet.

I saker som er knyttet til det materielle kulturgrunnlaget, slik som arealdisponeringer, arealinngrep og landrettigheter, er det geografiske virkeområdet for konsultasjoner (tradisjonelle samiske områder) Finnmark, Troms, Nordland, og Nord-Trøndelag fylke, samt kommunene Osen, Roan, Åfjord, Bjugn, Rissa, Selbu, Meldal, Rennebu, Oppdal, Midtre Gausdal, Tydal, Holtålen og Røros i Sør-Trøndelag fylke, Engerdal og Rendalen, Os, Tolga, Tynset og Folldal kommuner i Hedmark fylke og Surnadal og Rindal kommuner i Møre og Romsdal.

Utgangspunktet er at Sametinget, som et representativt organ på vegne av alle ulike samiske interesser, alltid skal få mulighet til å bli konsultert. Statlige myndigheter vil

imidlertid også kunne ha en plikt til å konsultere andre berørte samiske interesser i tillegg til Sametinget. Dette gjelder særlig i saker som direkte berører samiske næringer, slik som for eksempel reindriftnæringen.

Reindriftsutøverne er viktige samiske bruksrettighetshavere, som har egne representative organ og en tradisjon for å representere seg selv. Gjennom konsultasjoner med reindriften vil det kunne klarlegges på hvilken måte tiltak og virksomhet kan utformes i tråd med reindriften sin virksomhet. I konkrete inngrepssaker som berører samisk reindrift vil det være naturlig å konsultere med de enkelte rettighetshaverne, normalt representert ved det enkelte reinbeitedistriktet eller siida-enhet. Som et første skritt i slike saker vil det kunne være hensiktsmessig å ta kontakt med Reindriftsforvaltningen for å få opplysninger om hvilke reinbeitedistrikter som kan bli berørt av planlagte tiltak, samt annen relevant informasjon.

Samiske utmarksnæringer som omtales i pkt. 3.9.2 kan for eksempel være fiske, jakt, fangst, husdyrhold, sanking av bær, egg og dun, samt uttak av virke til duodji (husflid). Oppstillingen er ikke uttømmende. Næringene drives ofte i kombinasjon med hverandre. Det kan derfor være slik at flere av disse næringene sammen danner levede grunnlaget for den enkelte rettighetshaver/utøver. Det er av den grunn viktig å se på helheten i hvordan et tiltak påvirker den enkelte utøver. Nærmere informasjon om samiske utmarksnæringer vil kunne gis av eksempelvis samiske kultursentra, samiske foreninger (hvor det finnes), fylkesmannen, Statens Naturoppsyn, fjellstyrer m.v. I tillegg er en del av de samiske utmarksutøverne organisert i felles forbund/sammenslutninger som jobber med spørsmål knyttet til samisk utmarksbruk. Det vil derfor være hensiktsmessig å ta kontakt med disse for å få relevant informasjon.

Når det konsulteres med reindriftnæringen eller andre berørte samiske interesser som for eksempel samiske utmarksutøvere skal man følge de samme prinsippene som gjelder for konsultasjoner med Sametinget. Samordning av konsultasjonsprosessene bør også drøftes med Sametinget. I noen tilfeller kan det være mest hensiktsmessig at Sametinget kun deltar som observatør i konsultasjoner mellom statlige myndigheter og direkte berørte samiske interesser, mens det i enkelte sammenhenger er mest hensiktsmessig at konsultasjonene sammenslås. Dette må vurderes konkret i hver enkelt sak.

Arbeids- og inkluderingsdepartementet har i samråd med øvrige departementer utarbeidet en veileder for statlige myndigheters konsultasjoner med Sametinget og eventuelle øvrige samiske interesser. Konsultasjonsavtalen og veilederen finnes på Arbeids- og inkluderingsdepartementets nettsider (<http://odin.dep.no/aid/norsk/tema/same/p30009062/bn.html>).

2. Særskilt om offentlige myndigheters behandling av vindkraftsaker i Finnmark

I saker som innebærer endret bruk av utmark i Finnmark, slik som vindkraftutbygging, følger det av finnmarksloven § 4 at offentlige myndigheter skal vurdere hvilken betydning endringen vil ha for samisk kultur, reindrift, utmarksbruk, næringsutøvelse og samfunnsliv. I denne vurderingen skal retningslinjer utarbeidet av Sametinget legges til grunn. Retningslinjene finnes på Sametinget nettsider: www.samediggi.no

For øvrig er det viktig at både utbyggere og statlige og kommunale myndigheter så tidlig som mulig tar kontakt med Finnmarkseiendommen ved planlegging av tiltak, og at Finnmarkseiendommen involveres i de videre prosessene. Utbyggere bør orientere Finnmarkseiendommen om planlagte tiltak samtidig som de tar kontakt med kommunene før den formelle søknadsprosessen starter opp.

3. Finnmarkseiendommens behandling av vindkraftsaker

Som grunneier av mesteparten av arealene i Finnmark vil Finnmarkseiendommen kunne drive en aktiv nærings- og arealpolitikk, og vil også kunne ta initiativ til utbygging av vindkraftanlegg i Finnmark, enten ved å selv å stå som utbygger, eller ved å ønske å leie ut grunn til vindkraftutbygging. Vindkraftutbygging vil være saker om endret bruk av utmark, som må behandles i tråd med bestemmelsene i finnmarksloven § 10, jf § 4. Dette betyr bl.a. at Finnmarkseiendommen på bakgrunn av Sametingets retningslinjer skal vurdere hvilken betydning endringen vil ha for samisk kultur, reindrift, utmarksbruk, næringsutøvelse og samfunnsliv. Hvordan Finnmarkseiendommen skal ivareta hensynet til samiske interesser og reindrift vil altså være regulert av finnmarksloven og Sametingets retningslinjer. Når det gjelder andre hensyn, som miljø, luftfart, forsvar og reiseliv, osv. vil retningslinjene for planlegging og lokalisering av vindkraftanlegg gi Finnmarkseiendommen nyttig informasjon om hvilke forhold som vil bli vektlagt av myndighetene ved behandling av planer og konsesjonssøknader om vindkraftutbygging.

Utgitt av:
Miljøverndepartementet og
Olje- og energidepartementet

Kan lastes ned fra regjeringen.no

Juni 2007

Publikasjonskode: T-1458
ISBN: 978-82-457-0406-8